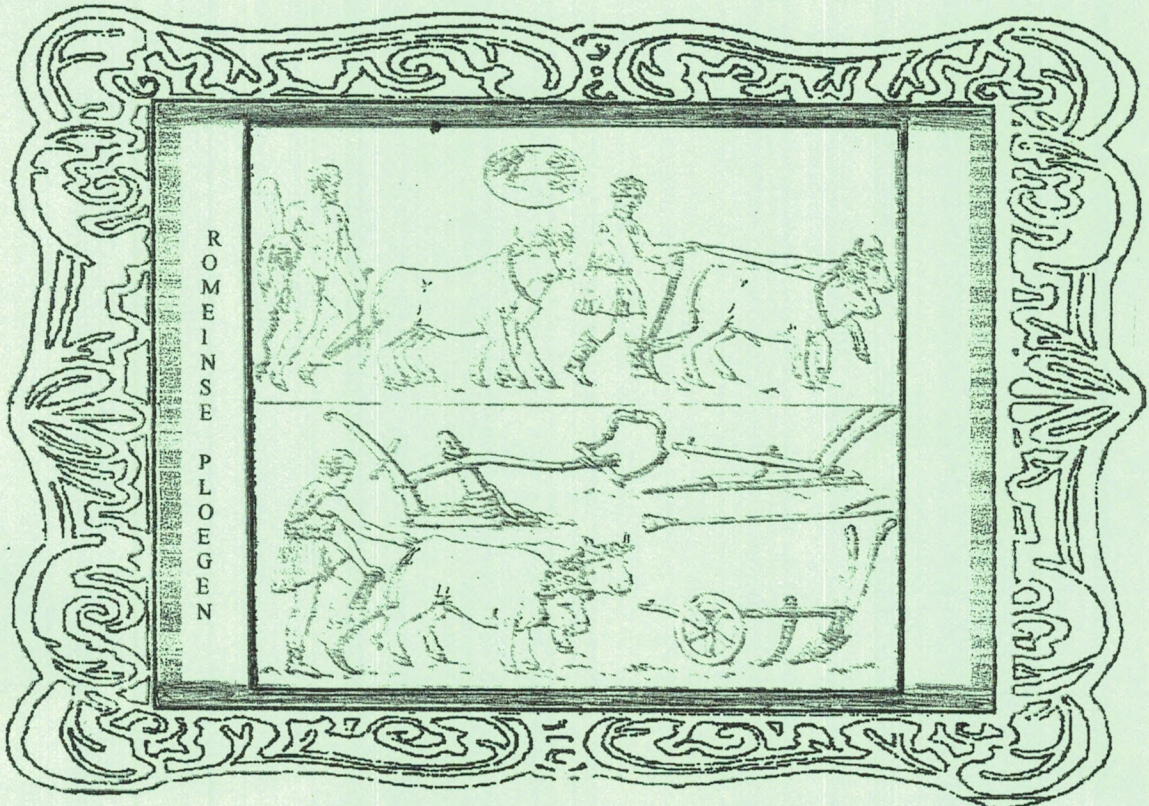

255

België - Belgique
PB
1980 Zemst
2/3006

De Semse

Tijdschrift - 17de jaargang - juni 2001 - nummer 2

Verantwoordelijke uitgever: Heemkundige kring "De Semse" p/a C. Vanderbeken Vredelaan 48 - 1982 Zemst-Weerde

HEEMKUNDIGE KRING

« DE SEMSE »

VERENIGING ZONDER WINSTGEVEND DOEL

OPGERICHT IN 1985

IDENTIFICATIENUMMER 23403/86

KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK/WETTELIJK DEPOT: NUMMER 7982

HEEMHUIS "DE SEMSE": SCHOOLSTRAAT 16 1980 ZEMST

SECRETARIAAT: VREDELAAN 48 1982 ZEMST

TEL: 015/620740

**CONTACTFORUM
VOOR
ERFGOEVERENIGINGEN**

INTERNET: [HTTP://ZEMST.COM](http://zemst.com)

E. MAIL: [MARC.ALCIDE@ADVALVAS.BE](mailto:marc.alcide@advalvas.be)

[THEOPUTSEYS@SKYNET.BE](mailto:theoputseys@skynet.be)

LIDMAATSCHAP : GEWOON 500 BEF

STEUNEND LID 750

ERE LID 1 000 BEF

GEVEN RECHT OP

➤ **OP VIER "SEMSE" KRONIEKEN**

➤ **OP TWAALF NIEUWSBRIEVEN**

➤ **TOEGANG TOT VOORDRACHTEN**

➤ **TOEGANG TOT TENTOONSTELLINGEN**

➤ **TUSSENKOMST BIJ DE UITSTAPPEN**

❖ **INDIEN U LID BENT, HARTELIJK DANK VOOR UW VERTROUWEN.**

❖ **BENT U NOG GEEN LID, OVERTUIG U VAN ONZE WERKING,**

❖ **STORT VANDAAG NOG**

❖ **UW BIJDRAGE OP ONS REKENINGNUMMER 001-2183660-72
VAN DE HEEMKUNDIGE KRING "DE SEMSE".**

Colofon

De Semse Kroniek
Driemaandelijks tijdschrift
17de jaargang nr.2 – juni 2001

Bestuur:

Mannaerts Alfons
Floridor Gustaaf
Vanderbeken Colette
De Blander Walter
Deboeck Elisa
De Broeck Roger
Vermeulen Marie-Louise
Vandermeiren André
Van Relegem Louis

Redactie en coördinatie:

De Blander Walter
Vanderbeken Colette

Fotografie:

Mannaerts Alfons

Inhoud

- Woord vooraf
- Gesprekken over de goede oude tijd.
- Wilgefortis, Vlaamse Baardheilige
In Grimbergen, Humelgem en Anderlecht.
- Chartes (4)
- Een graaf op het kasteel Relegem
- In vogelvlucht de ontwikkeling van de boerenstand.
- Stielen en ambachten uit vroegere tijden.
- Pers en publiciteit

Verantwoordelijke uitgever
Heemkring "De Semse"
Vanderbeken C., secretaris
D/2001/7982/2

Woord Vooraf

3 en 4 juni in 2001. Sinksenzondag en Sinksenmaandag, vroeger twee dagen van betekenis in het Vlaamse Volksleven. Pinksteren, werd in de middeleeuwen "het bloeifeest, bloemenoosteren, bloempaschen" genoemd.

De kerk herdenkt "de nederdaling van den H. Geest over de apostelen in het Cenakel vereenigd".

Dit aloude feest bestond hierin, dat men voor de hoogmis de processie deed en in 't midden van de kerk gekomen, het "Veni Creator" aangeheven werd, en dat de trompetten schalde om het geruis na te doen van de stormwind en de donderslag. Een gevreesde regendag is 8 juni, de feestdag van Sint-Medard, "regen op Sint-Medard is zes weken voor en zes weken na zijn feestdag".

Op 21 juni is het officieel "zomer", wat niet wegneemt dat het koud en vochtig kan zijn.

24 juni, Sint-Jansdag, een van de voornaamste volksheiligen, dit blijkt uit het feit dat parochiekerken, godshuizen, hospitalen, gilden en broederschappen hem tot patroon hebben gekozen. Ook de gemeenten kozen voor zijn naam o.a. Sint-Jans-Molenbeek waar men op bedevaart ging tegen de "seskens" stuipen.

In het boerenbedrijf spreekt men over de "Sint-Jansscheut", de houtachtige planten hebben dan een laatste kans om een scheut te krijgen. Eenmaal "Sint-Jan" achter de rug mag men de hagen scheren, er zullen geen nieuwe loten meer opschieten.

Als de linde bloeit met Sint-Jan, is de rogge met Sint-Jacob rijp. Regen op Sint-Jan voorspelt een natten oogst en is slecht voor de aardappelen. Vanaf dan mogen geen asperges meer gestoken worden.

Op 24 juni staat het Sint-Janskruid in volle bloei. Het wordt geplukt, en men vlecht er kransen van die men aan deuren en vensters ophangt en dit om de duivel te verdrijven, ook de bliksem zou daarmee worden buiten gehouden.

Bij de kruisvaarders was het Sint-Janskruid reeds bekend als geneeskrachtige plant.

Gesprekken over de goede oude tijd.

Guido Henderickx
Weerde

Als ik mij de gesprekken met mijn moeder en grootmoeder herinner is er mij één ding dat mij opviel. Namelijk dat "kleine" ziektes niet zoveel aanwezig waren in hun leven.

Ja, ik weet dat hun leven korter was maar ik bedeel dat zij een sterker lichaam en misschien wel een sterkere wil en geest hadden.

Als ik hoor vertellen dat mijn grootvader vanuit zijn huisje aan de spoorweg in de Bergstraat te Weerde (herinner u het ontsnapingsverhaal 14/18 in een vorig nummer van "De Semse") langs de spoorweg naar de Locomotiefstelplaats in Muizen ging om zijn dag als stoker op een "loc" te beginnen, dan ben ik perplex. Voor zulk een afstand neemt men nu de auto.

In de winter deed hij zelfs zijn "schaverdijnen" (schaatsen) aan en deed hij de afstand al schaatsende. Wie zou dat nu nog kunnen, laat staan doen?

En als men dan eens een "kleine" ziekte of een "ongemak" vaststelde had men enkele huismiddeltjes om een genezing te bespoedigen. Een van die huismiddeltjes is van de vader (geboren rond 1850) van mijn grootmoeder en dit oud en degelijk recept wil ik zeker de lezers van dit blad niet onthouden.

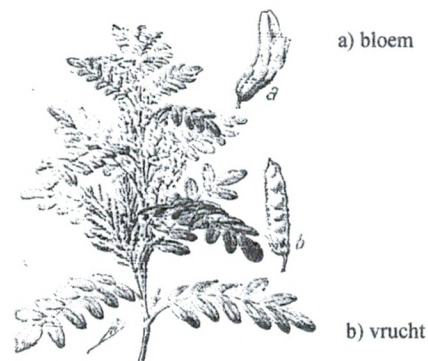
Het recept voor het maken van hoestsiroop.

Zes laurierblaadjes,
Zes salieblaadjes,
Drie takjes thym,
Dries kalissestokken,
Drie gram mentolpoeder,
Drie liter water,
Een kg en half kandisuiker in blokjes,

Laat alle ingrediënten, zonder de mentolpoeder, koken tot alles voldoende opgelost is en een beetje ingedikt. Voeg daarna de mentolpoeder toe en pas daarbij op voor de ogen want er zal een gevaarlijke en sterk prikkelende damp vrijkomen. Alles dan laten afkoelen en op flessen "trekken".

Men moet als men hoest 3 à 5 soeplepels per dag nemen.

Mentolpoeder is in de apotheek te verkrijgen. Kalisse (u weet wel die zwartbruine stokken) is vervaardigd uit ingedikt zoethoutsap. Zoethout (ik heb ook op die takjes gekauwd) is afkomstig uit Azië en Spanje en is in elke apotheek te verkrijgen. De wortels van de plant worden gedroogd en verkocht als zouthoutstokjes. Deze wortels, aldus mijn overgrootmoeder zijn in wijn gekookt ook goed voor heesheid, rauwe keel en maakt wormen dood en zou zelfs winden verdrijven.

WILGEFORTIS, Vlaamse Baardheilige in Grimbergen, Humelgem en Anderlecht.

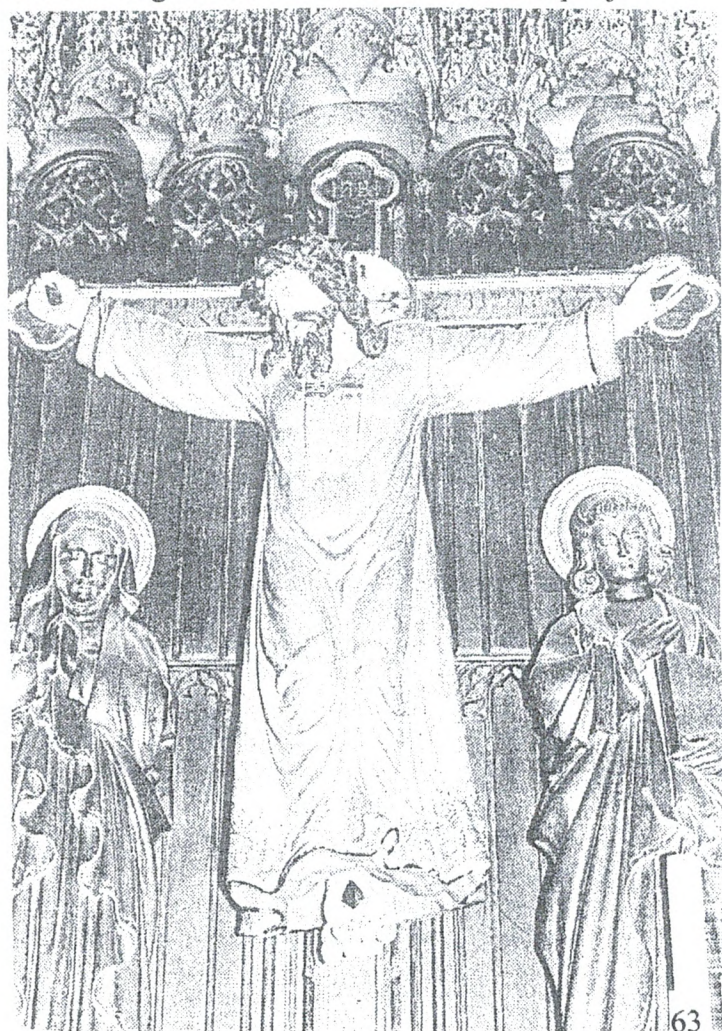
Jos Lauwers

Tijdens de 14de eeuw ontstond er in onze streken een wijdvertakte verering van de Heilige Virgo Fortis (Dappere Maagd), een legendarische baarddragende maagd-martelares, die op het kruis zou gestorven zijn. Haar naam werd vervlaamst tot "Wilgefortis", maar ze kreeg alhier, omwille van haar dappere houding, de bijnaam van Sint-Ontcommere, d.i. een heilige die kommer en kwellingen van de mensen overnam. Haar feest viel op 19 of 20 juli. Wat had ze voor bijzonders gedaan?

Rond die figuur ontspon zich een legende, die in de Nederlanden zou te wijten zijn aan een verkeerde interpretatie van het Volto Santo (Heilig Aanschijn) van Lucca: een geklede, gebaarde en gekroonde Christus met lang golvend haar, bewaard in de Domkerk (6de eeuw) van San Martino te Lucca (Toskane). Het betrof een Byzantijns kruisbeeld (8ste eeuw), dat op wonderbare wijze naar hier was verplaatst en werd ondergebracht in een renaissance tempeltje van Matteo Civitali.

Het tweede ons bekend exemplaar bevindt zich in de kapel (1898) van Tancrémont (Pepinster, provincie Luik). Het gaat er om een merkwaardige Romaanse Christus uit de 13de eeuw (le bon Dieu de Tancrémont), met lange mouwentunica, samen met het lichaam in het hout gebeiteld: de opvatting van dit beeld is enig in Wallonië (J. Van Overstraeten, Gids voor Wallonië en Luxemburg, VAB, 1958). De derde minst gekende geklede Christus, een houten gepolychromeerd beeld (13de eeuw), zien we in de linkerszijbeuk van de Sint-Amanduskerk (1865) te Blaasveld, boven het altaar. (Idem, Gids voor Vlaanderen, VAB, 1966).

Gekleed Christusbeeld, gepolychromeerd hout, (13de eeuw), een uniek exemplaar in Vlaanderen, te kijk in Sint-Amanduskerk te Blaasveld (Foto H.W.)

Koningskroon, gouden diadeem en wijde mantel maakten dat sommige lieden er, ondanks de welige baard, een vrouwpersoon gingen in zien. De volksfantasie nam alras haar vrije loop en verzon het verhaal van een heidense Portugese koning, die zijn liefvallige dochter wilde uithuwelijken aan een Siciliaanse prins. Dat was tegen de zin van de freule, die zegde enkel Christus als bruidegom te erkennen. Toen bad zij God om van haar bevalligheid verlost te worden, wat ook gebeurde vermits zij een volle zwarte baard kreeg, die voortaan haar gelaat zodanig ontsierde, dat haar geliefde zich van haar afkeerde. Haar ontstemde vader betichtte haar van toverij en liet haar kruisigen.

Op sommige schilderijen werd het kleed van de gekruisigde aan de voeten samengebonden, wat het vervrouwelijken ervan nog in de hand werkte. Mgr. Schreiber verklaarde daaromtrent dat op die wijze werd gehandeld, wanneer vrouwen aan de galg werden opgeknoopt. De Freiburgse Prof. G. Schnürer, alsook pater H. Delahaye, hielden het erbij dat Wilgefortis geen historisch bestaan heeft gekend en dat haar afbeeldingen slechts zg. "beklede" kruisbeelden zijn. (Jan Gessler in zijn standaardwerk over Wilgefortis, Antwerpen, 1937).

Lic. Elza Luyckx-Foncke ontdekte een document waarop de totnogtoe oudste datum van verering van Wilgefortis voorkomt, nl. 15 januari 1390, d.w.z. reeds in de 14de eeuw. Het gaat om een verklaring van uiterste wilsbeschikking waarin Volcwine van Vaernewijck in haar testament van die datum beloofde ten autare van S. Ontcommere in de kerk van Sint-Pieter en O.-L.-Vrouw te Gent een pond was na te laten, ogenschijnlijk ingevolge een vroegere belofte: "*Item ben ic sculdich tsente Ontcommere een pond was*".

Elza Luyckx-Foncke ontving deze gegevens vanwege een nakomeling van de Vaernewijcken, burggraaf de Ghellinck d'Elseghem Vaernewijck, die de nog voorhanden bescheiden uit voorbije tijden, hen betreffende, had verzameld onder de titel "*Chartes et documents concernant le famille Vaernewijck*", hetgeen de geloofwaardigheid van het stuk onderlijnt. Zij besluit aldus: "Wij meenden en menen nog altijd dat de aanhaling in het testament een altaar op 't oog had binnen de kapel van 't toenmalig Sinte-Annahospice. Dat werpt meteen duidelijk licht op de populariteit van Sinte-Ontcommere, op zijn minst binnen de stad van Leie-en-Schelde in al ver voorbije tijden. (Uit: *Miscellanea J. Gessler*, drukk. G. Goovaerts, Deurne, 1948).

In Pamele bij Oudenaarde bestond al in 1430 de traditie om een sermoen te houden "*op sente ontcommere dach als men haren dienst doet*". In Rekkem bij Menen werd in 1507 een altaar ingewijd in hororem Sanctae Willifordis. De namen Wilgefordis, Willifordis en Wildefortis waren afwijkende schrijfwijzen, zoals ze ook reeds in Hoogstraten en Bouvignes (prov. Namen) voorkwamen. Jan Gessler bevestigde dat te Kruishoutem in 1937 nog een Wilgefortiscultus bestond met o.a. het omdragen van een zilveren relikwieschrijn in de jaarlijkse processie. Jozef Van Overstraeten signaleerde daarbij aansluitend de nog bestaande "zilveren relikhouder van de H. Wilgefortis (18de eeuw, rococo) in de Sint-Eligiuskerk aldaar" (*Gids voor Vlaanderen*, VAB-uitg., Antwerpen, 1966).

Gekruisigde geklede Christus met baard, lange haren en kroon, uit "*Triumphus Jesu Christi crucifixi*" van Bartholomeus Ricci (1608), later overgenomen in "*Sacrum Santuarium Crucis*" door Petrus de Bivero (1634), ter ere van de H. Wilgefortis, als commentaar bij dezelfde plaat, Door A. Collaert in 1608 voor B. Ricci gesneden.

*Purpureum quæ barba decus violauerat oris ,
Hæc tibi non fracti pectoris omen erat .*

Verering vanuit Vlaanderen naar buurlanden.

“Vanuit Vlaanderen, aldus Jan Gessler, waar de verering weldra welig tierde, verspreidde de legende van Sint-Ontcommere zich niet enkel in de Antwerpse gouwen, maar ook over het hertogdom Brabant. Zelfs aanpalende landen als Nederland, Frankrijk en Duitsland sloten er zich bij aan”

Volgens Alfons De Cock werd ze te Brussel vereerd *“om 't kwaad af te keeren”*. C. Fries voegde erbij dat ze in Duitsland aangeropen werd *“voor meisjes, die in het huwelijk wilden treden”*.

De Duitser C.A. Bernouilli vernoemde in 1900 als vereringcentra in België: Brussel, Mechelen en Dieppe. (Volgens ons ligt Dieppe in Frankrijk). Naar W. Hein zou Wilgefortis in de *“Kümmerniskapelle”* van Stadeléck in Beieren tegen baarmoederontsteking vereerd worden. A.M. Päckinger kenmerkte haar veelomvattende invloed aldus in Duitsland: *“Ze werd als patrones tegen oogkwalen, voor echtelijk geluk, door vrouwen in barensnood en door stervenden aangeropen”*.

Wat er ook van zij, zo besluit J. Gessler, de oorsprong der legende uit onze gouwen schijnt onbetwistbaar bewezen. Reeds in 1419 werd in kleef een altaar ter ere van de H. Wilgefortis opgericht. H. Levelt vermeldde een *“kruisiging van Sint-Ontcommere”* op doek in de dorpskerk te Waalre bij Eindhoven (Ibidem). J. Van Overstraeten vermeldt ook laatgotisch Nederrijns werk, o.a. een zeldzame Virgo Fortis, gepolychromeerd houten beeld (16de eeuw) in de R.K. Sint-Lambertuskerk van Horst (N-Limburg), waar de Portugese prinses evenwel met een doornen kroon getooid is (Ibidem).

De volksetymologische uitleg omtrent de bijnaam van de heilige kreeg wel eens een komisch tintje, b.v. in de gemeenterekening 1590 van Bergen-op-Zoom: de stad genoot toen zekere jaarrente op *“S. Concommer”*, een huis in de stad, naar Sinte Ontcommer genoemd. Ook een 16de-eeuwse rentmeester van de H. Kruisbroederschap in de St.-Jacobskerk te Utrecht maakte zich aan dezelfde misvorming schuldig, toen hij in zijn rekening optekende: *“2 stuiver op Sinte Komkommerdach”*.

Jan Gessler deed in 1937 terloops opmerken dat Wilgefortis in Tsjechoslovakije toen nog de Vlaamse heilige of, zoals het daar luidde, de *“Flàmskà Svatà Starosta”* werd genoemd.

In 1966 verscheen van de hand van Robert Ricard in de Revista Etnografia (Porto) (VII, blz. 279-288) een lezenswaardig artikel: *“Sur le culte de sainte Wilgeforte en France”*. Vooral merkwaardig zijn de twee grote foto's, een van de gekruisigde Wilgefortis te Vattetot-sur-Mer en een van het totnogtoe onbekende beeld van Wilgefortis te Anglesqueville. De auteur kent de oudere en nieuwste zelfs minder bekende literatuur over Wilgefortis, maar de belangrijke aanvullende studie van Prof. Gessler *“De Vlaamsche Baardheilige Wilgefortis of Ontcommere”* bleef hem onbekend.

Nochtans zijn in het boek van Gessler heel wat gegevens verwerkt over Noord-Frankrijk, die de schrijver van *“Le culte de Sainte Wilgeforte en France”* onbekend gebleven zijn. Voor de studie van de verering van Wilgefortis, vooral voor de gemeenten Auchy-les-Moines, Boulogne, Etaples, Guilmécourt en Saint-Leon-du-Havre (M.D.M. in Volkskunde, 68ste jaargang nr 3-4, Amsterdam-Antwerpen, 1967).

Wilgefortis kreeg haar naam op de kalender op 20 juli.
 Uit: Cleophas Distelmair: "Icones Sanctorum", 1620

Eigenaardig is wel dat Wilgefortis dikwijls onder andere benamingen werd aangeduid, verschillend van land tot land. Zo klinkt haar gebruikelijke naam in onze streken “Sint-Ontcommer”, in Duitsland “Kümmernis”, in Engeland “Uncumber”, in Frankrijk “Acombe”. Bovendien vermeldde Gessler nog een “Weiberleonhard” in Beieren.

«SANTA LIBRADA, VIRGEN Y MARTIR»
(gekleurde volksprent van Italiaans
met Spaans onderschrift).

Wat de naam Liberata of Livrada betreft, deze is bij Molenus ontstaan uit een verwarring met de Spaanse martelares van die naam, die eveneens als gekruisigde werd afgebeeld. De veelheid van benamingen bracht blijkbaar ook tal van verschillende feestdagen mee. In de Vlaamse kalender viel het feest op 19 juli d.i. “upten avont van Sinte Margrieten”, maar werd de heilige de volgende dag gevierd (20 juli).

Verering in Antwerpen en Brabantse gouwen.

In Antwerpen was zij al evenmin onbekend. In het havenkwartier stond er, volgens akte van 1 maart 1523, "een huys geheeten Sinte Ontcommer". Een tweede huis "geheeten "Sint Ontcommer" (was) gestaan ende gelegen inde Lange Nyeustrate", volgens verkoopakte van 22 april 1534. Merksem kende zijn jaarlijkse viering, waarbij het St.-Ontcommerbeeld de dorpsprocessie vergezelde (1522) en in 1547 met een nieuwe mantel in wit damast, met zwart fluweel afgeboord, werd getooid. In Hoogstraten werd, bij de kerkwijding in 1544, een altaar vermeld, opgedragen aan Cosmas, Diamus en "Wilgefortis, maagd en martelares".

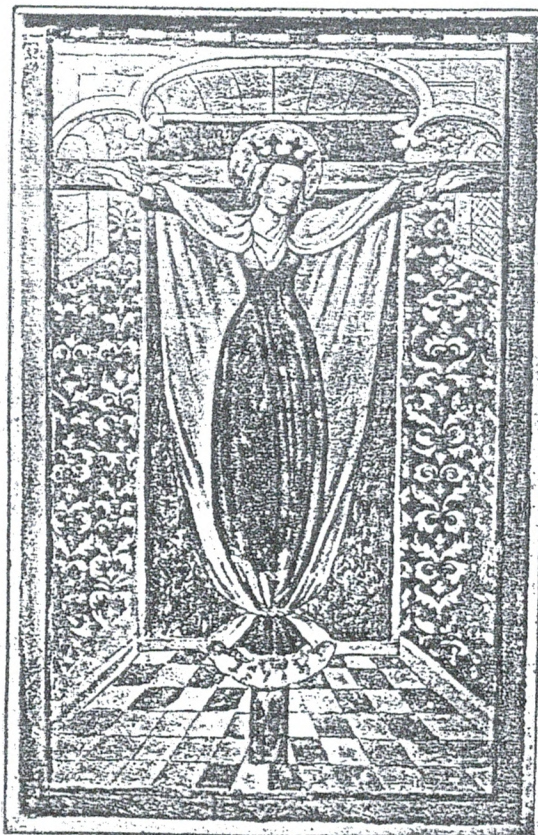
Te Mechelen werd haar feestdag vanouds op luisterrijke wijze gevierd. Zo leert ons een liturgische kalender, in de St.-Jakobskerk sedert 1536 in gebruik. In de iconografische verzameling van E.H. Van Roost (Archief Aartsbisdom Mechelen) zijn er een twaalfal Liberata- en Wilgefortisbeeldjes, hier en elders, beschreven.

Ook te Leuven bestond er een huis van St-Ontcommere (akte van 23 november 1542), alhoewel de naam hier vervormd werd tot Sinte-Comcommere. Deze woonst was gelegen aan de Hoelstrate, de latere Tiensestraat.

Blauwput kende vroeger een kapelletje van St. Ontcommer, nabij de kapel van O.-L.-V. ter Krampen, aan de weg naar Vlierbeek, waarover Augustinus Wichmans, abt van Tongerlo, schreef dat dit niet verwonderlijk was, gezien men in de meeste Brabantse dorpskerken haar beeld aantrof (Brabantsia Mariana tripartita, Antwerpen, 1632).

Ook Brussel vereerde Wilgefortis in de kapel van O.-L.-V. van Bijstand (St.-Jakobskapel), maar hier verdween haar processie in 1727.

Muurschildering in Sint-Pieters- en Guidokerk te Anderlecht, waarop Sint-Wilgefortis ditmaal zonder baard, einde 15de eeuw (Tekening C. Tulpinck).

Baardeloze “baardheilige” te Anderlecht.

Aan het Dapperheidplein te Anderlecht rijst de St-Pieters- en Guidokerk op, één der merkwaardigste gotische bedehuizen van Brabant. In de linkerzijbeuk kan men nog fresco's bewonderen uit de 15de eeuw, waaronder het beeld van een gekruisigde heilige, geïdentificeerd als Wilgefortis, de Baardheilige. Volgens Jan Gessler kwamen de muurschilderingen aan het licht tijdens herstellingswerken aan de kerk op het einde van de 19de eeuw. Van bedoeld Wilgefortisfresco werd door C. Tulpinck een fijne en getrouwe waterverftekening gemaakt, die nu in de Musea van het Jubelpark te Brussel berust.

Voornoemde schrijver beklemtoonde dat *“het voornaamste kenmerk der Wilgefortisfiguur, nl. de baard, hier totaal ontbreekt. Opvallend daarbij is dat de legendarische maagd te Anderlecht eerder aandoet als een gracieuse gestalte, maar niettemin gehuld is in een wijde mantel, die onderaan bij de voeten is samengebonden”*.

Alvorens daaruit een definitief besluit te trekken, stipte hij aan dat vele muurschilderingen in de loop der eeuwen dikwijls heel onoordeelkundig werden gerestaureerd. Hij noteerde vervolgens: *“Oorspronkelijk baardeloos was echter, en ditmaal zonder de minste twijfel, de Wilgefortisfiguur op een oud bidprentje uit de 15de eeuw (gekleurde houtsnede)”*. Het ging hier om een naïef - primitieve hoogst interessante Wilgefortisafbeelding, dat we hierbij afdrukken.

Oud bidprentje van Wilgefortis (15de eeuw). Gekleurde houtsnede in naïef-primitieve stijl

De auteur besloot zijn bewijsvoering als volgt: *“Dit aloude Heilige Wilgefortisbeeldje, door G. Leidinger voor het eerst juist begrepen en beschreven in 1910, dagtekent uit de 15de eeuw en behoort dus tot de oudste afbeeldingen der heilige”*. Derhalve mocht, volgens hem, ook de maagd van het Anderlechtse fresco als *“baardeloze”* baardheilige gelden!

Mysterieus stenen beeld in kerk Humelgem.

De legendarische Vlaamse Baardheilige Wilgefortis of St.-Ontcommere komt op het eerste gezicht ook voor in de Sint-Katarinakerk te Humelgem, een parochie van Steenokkerzeel. De catalogus van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium uit 1980 noemde het een *“Jesus aan het Kruis”, met monogram A.D.W., midden de 17de eeuw, steen, 36 cm hoog*. Het gaat hier inderdaad om een hardstenen half-verheven beeldhouwwerk, ingemetseld boven de nis van de vroegere deur naar de toren, links in het koor.

Voormalige pastoor Michiel Mariën gaf er evenwel in *“Kerk en Leven”* van 13 januari 1985, onder de titel: *“Een misleidend fantasietje”*, volgende toelichting over: *“Als laatste element van het vooroor: het kruisbeeld dat in de muur aan de linkerkant ingecimenteerd is. De meeste bezoekers bekijken dat beeld met een zekere argwaan. Wat is dat feitelijk? Bij nauwkeurig toezien stelt men vast dat de gekruisigde een vrouwenfiguur is, maar met een stevige mannenbaard!*

Die vaststelling leidt dan naar de hoogwaarschijnlijke oplossing: het is de afbeelding van de legendarische *“Baardheilige”*. De algemeen gebruikte naam van deze legendarische figuur is Wilgefortis (van het Latijn *“Virgo Fortis”*, dat *“dappere maagd”* betekent). Zij wordt eveneens aanroepen onder de naam *“Sint-Ontcommere”* door mensen die haar hulp afsmeaken om van zorg of kommer bevrijd te worden. Die benamingen vinden hun oorsprong in een legende, die in de 14de eeuw opgeld maakte in Vlaanderen en van hieruit verspreid werd over een groot deel van Europa. Vraag is: door wiens toedoen en met welke bedoeling kwam dat fantasietje terecht in het vooroor van de kerk van Humelgem?

Pastoor Mariën was er waarschijnlijk niet van op de hoogte dat Jan Gessler zulks reeds in 1937 had tegengesproken, om reden dat deze *“baardheilige”* in de iconografie altijd werd afgebeeld met een lange mantel of kleed, waaruit trouwens grotendeels de legende ontsproot dat het om een vrouwelijke gekruisigde ging. Te Humelgem betreft het volgens deze auteur een (overigens weinig geslaagde) voorstelling van een Christusbeeld, gezien het naakte bovenlijf en de lendendoek.

J. Gessler kende ook de oorsprong van het beeld in Humelgem: *“In het alom verspreide weekblad Le Patriote Illustré werd, in het nummer van 30 september 1934, een rijk geïllustreerd artikel gewijd aan Humelgem en zijn prachtige dorpskerk, kort bij Cortenberg gelegen en een bezoek van toeristen en oudheidkundigen overwaard. Op het koor, in den linker zijmuur, kan men een zoogezegd Romaansch Wilgefortisbeeld bewonderen, dat pastoor Vanderhulst, vóór een twintigtal jaren, aldaar liet inmetselen, alhoewel het geen betrekking had met de kerk maar van elders, men weet niet juist waar, door een parochiaan was aangebracht. De steen, 35 cm hoog met 25 cm voor het kruisbeeld, komt ook in voornoemd weekblad voor”*.

We geven de verdere rechtzetting door Jan Gessler hierna weer: *“Men mag gerust verzekeren, dat het beeld niets te maken heeft, noch met het Romaansche kunsttijdvak, noch met de Wilgefortislegende. Het beeld van Humelgem of, beter, te Humelgem bewaard, is het werk*

van een onbeholpen steenkapper, waarschijnlijk uit de 17de eeuw, en verbeeldt, op ruwe wijze, Christus aan het kruis met kroon en perizonuëm (lendeband). Een naakte voorstelling der gebaarde maagd is in de iconografische traditie der Wilgefortislegende totaal onbekend”.

Het geheimzinnig hardstenen halfverheven beelhouwwerk in St-Katarinakerk (10de eeuw) te Humelgem (Steenokkerzeel). Zg Sint-Ontcommere; in feite “Jezus aan het kruis” met monogram A.D.W. (midden 17de eeuw, 36 cm hoge steen; 25 cm voor het kruisbeeld). (Foto Anna Denies, 1985).

Grimbergen kent de belagers van St.-Wilgefortis.

Uit het werk van J. Gessler hadden we genoteerd dat ook in de abdij van Grimbergen twee panelen met Wilgefortisbeeld opgehangen. Het was destijds pastoor Daniël Delestré die in volkse artikeltjes zelfs de gewone man probeerde warm te maken voor deze gemeente, de parel van Brabant met zijn watermolens, zijn rijzige toren, zijn aloude hofsteden.

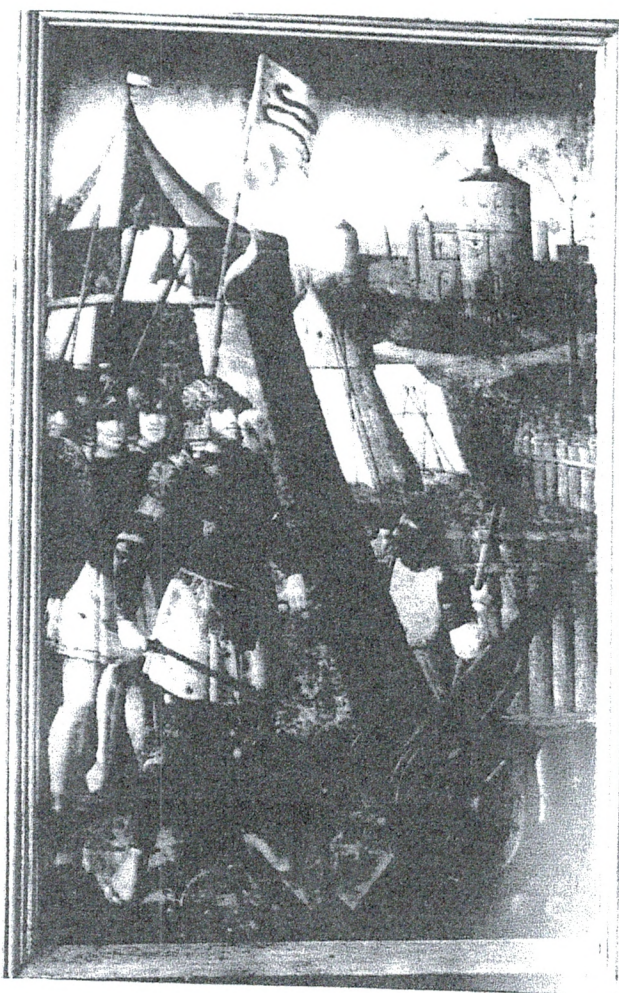
Hoewel Delestré in 1967 in de abdij overleden was, waart zijn geest nog rond in de gangen en zalen van het convent. Dat ondervonden wijzelf, toen we in 1988 pater Gereon van Boeschoten verzochten om beide schilderijen van Wilgefortis, die de abdij rijk is, te mogen fotograferen. Vandaar volgende uitnodiging: *“Indertijd heeft pastoor Daniël Delestré heel wat gepubliceerd over de Heilige Ontcommere. Dat is al lang geleden en er bestaat hier geen enkel fotomateriaal over het schilderij. U moogt gerust komen als het u past.”*

Zo kwamen we te weten dat het schilderij 'n merkwaardige levensloop achter zich had. In de abdij werd sinds onheugelijke tijden onder het kunstpatrimonium een paneel bewaard, waarop een vissersdorpje aan zee voorkwam. Doordat de verf erg gehavend was, werd de opmaak ervan toevertrouwd aan restaurateur Leegenhoek uit Brugge. Reeds bij het schoonmaken, bemerkte hij dat er nog een tweede verflaag onder zat.

Achterzijde paneel met Wilgefortisbeeld (na restauratie) abdij Grimbergen.
(Dia Dirk Materne)

Er kwam inderdaad een zeer gedetailleerd krijgstaferel te voorschijn, blijkbaar 16de eeuw. Een prins uit Sicilië had zijn kamp opgeslagen om van daaruit de burcht van Wilgefortis' vader te bestormen, omdat de verliefde jongeman bij de prinses een blauwtje had gelopen. De achterkant van het paneel was met een dikke laag bruine verf bedekt, die ook werd afgeschraapt. Alras kwam een mysterieuze figuur voor de dag, die een gekroonde en gekruisigde heilige bleek te zijn, met open waaiende mantel en een kleed dat onderaan was toe geknoopt. De link tussen beide taferelen verwees zichtbaar naar Wilgefortis.

Paneel abdijs Grimbergen: Siciliaanse prins bestormt de burcht van Wilgefortis' vader.

Een verrassende vaststelling.

Dr. Jan Lindemans beweerde dat er geen heilige in ons taalgebied was, die een ruimere plaats bekleedde in de hagiografie, de iconografie, de volkskunde en andere filologische vakken, dan deze Wilgefortis of Ontkommere: "Geen wetenschappelijk opgeleid naamkundige heeft, zo ver mij bekend is, zich met die namen bezig gehouden en een verantwoorde verklaring voorgelegd, die de streek van herkomst nader kon bepalen, alsmede de uitbreiding op de voet kon volgen.

De ernstigste geleerden hadden zich tenslotte neergelegd bij de verklaring Virgo Fortis, "*sterke maagd*", wegens de zielsterkte van de martelares. Maar zulke naamsverandering is taalkundig onmogelijk. Ook semantisch stuit men op een grote moeilijkheid: zulke naam kan maar gegeven worden uit de feiten waarop hij steunt. In deze studie willen wij een nieuw antroponymisch onderzoek wijden aan de namen van de "*baardheilige*", om de betekenis, de oorsprong en de verspreiding ervan in tijd en ruimte, vast te stellen.

Wij houden ons dan niet meer bezig met de geschiedenis, noch de folklore (bedevaarten, gebruiken, afbeeldingen, enz...) van de heilige. Men vindt al deze inlichtingen in de bovenvermelde monografie van J. Gessler, die zelf steunt op het Duitse standaardwerk van Schnüner en Ritz. Om te beginnen: "*Wilgefortis is een mansnaam, geen vrouwen naam*". Met deze verrassende vaststelling valt onmiddellijk de absurde legende weg. De iconografie stelt steeds een vrouwelijk, op een kruis genageld, lichaam voor, waarop het hoofd met baard begroeid het enige mannelijk bestanddeel is.

De naam is gevormd uit het oud-Nederlandse Willja ("*goede wil*"), hetzelfde bestanddeel als in Wilhelm, Willem, Wilfried. Komt ook als mansnaam voor in Zuid-Brabant: 1625, Willefordus, °Kampenhout 7.10.1623, zoon van Engelbrecht Peeters en van Anna van Beethoven, peter van Willefordus van Beethoven (E.S.B., XLII, 1959); 1770: Wilgefordus (Heurne), naast Wilgeforta, ook aldaar (J. Gessler, ibidem); andere vrouwen naam 13de eeuw: Willeberge, abdij van Kortenberg, (E.S.B., 1938). Het tweede lid van de samenstelling is -frid, Germ. -frithu (vrede, beschutting). Vandaar Wilgefortis = de vredelievende. Vgl. Godfried.

Het woord Ontkommere heeft niets te maken met de naam Wilgeforte. Het is een unicum; er zijn geen andere voorbeelden van. De oudste ons bekende vermelding van deze naam is de reeds aangehaalde tekst, te Gent, van ca. 1400: "*ten autare van Sinte Guilleforte die men noemt Sinte Ontkommere*" (J. Gesseler, ibidem).

De betekenis van Ontkommere is duidelijk: "*iets dat bekommernissen wegneemt, iemand die bevrijdt*". Denklijk was dit woord vroeger in gebruik dan Wilgeforte, en wel in dezelfde streek (Frans-Vlaanderen) in de 9de eeuw? Beide namen drongen niet door in de gebruikelijke naamgeving. (Dr. Jan Lindemans, De namen van de zg. "Vlaamse Baardheilige" Wilgeforte of Ontkommere, E.S.B., XLIII jg., nr. 1-2, jan.- febr. 1960, Brussel).

CHARTES (4)

10.

1268. – *Sabbato ante festum beati Martini hyemalis (10 novembre) anno Domini MCC sexagesimo octavo.*

Brieven waarmee Gauthier Berthout verklaart te geven aan de gilde van Mechelen, het recht van te vissen in de grachten die de stadsmuren omringen.

Original; sceau équestre avec contre-sceaux, en cire brune, endommagé, pendant à double queue de parchemin. Transcrit dans le Rood-boek, I, 6.

11.

Tussen 1268 en 1278.

Brieven met dewelke Gauthier Berthout verklaart, dat, met algemeen akkoord van de magistraten, hij heeft bevolen dat in de toekomst geen enkel huis in de stad zal bedekt worden met riet, maar wel met pannen en met leien, en verbied het opslaan van granen, stro of hooi, in een woonst waar men vuurt stookt, tenzij de haard door een muur is afgesloten.

Original, en latin; sceau équestre et contre-sceau de Gauthier Berthout, en cire jaune, et sceau et contre-sceau de la ville de Malines, en cire verte, endommagés, pendants à doubles queues de parchemin. Transcrit dans le Rood-boek, I, 7.

12.

1271. – *En l'an del Incarnation Nostre-Seigneur mil deus cens soissante et onze, le merkredi après le jour Sainte-Crois, ki est en le moys de may (6 mai).*

Tarief van verschillende marktgelden gekend onder de naam van Winage, en die toegelaten werden door Margaretha, gravin van Vlaanderen en van Henegouwen, op de Schelde en de Scarpe (Scherpe, linkerzijrivier van de Schelde; ontspringt bij Chelers, in Artezië, besproeit Atrecht, Dowaaï, Marchiennes, St-Amand-les-Eaux, en vloeit in de Schelde te Montagne, bij de Belgische grens) vanaf Dowaaï tot Rupelmonde, en van Rupelmonde tot Valancijn, opgesteld onder de vorm van een onderzoek in de zaal van de gravin (te Rijsel?)

Copie du temps sur un long et étroit rouleau de parchemin, écrit de deux côtés. Transcrit dans le Rood-Boek, II, 95.

(vervolgt)

Een graaf op het kasteel Releghem.

Roger Van Kerckhoven
december – Zemst

In het begin van de Veertiende eeuw bouwden de heren van Releghem (Asse) een versterking aan de boorden van de Zenne in Zemst. Als verwanten van de Berthouts, behoorden ze tot de hoogste kringen in Brabant. In de loop der eeuwen veranderde de burcht, later het kasteel, verschillende malen van eigenaar. Hoe belangrijk die heren ook waren, geen enkele van hen had een grote invloed op de ontwikkeling van de parochie Zemst. Zodoende bleef Releghem de residentie van adellijke families maar zonder glans voor de plaatselijke bevolking. Het geslacht Carondolet was kind aan huis bij Maximiliaan van Oostenrijk en zelfs van Karel V.. En toch hadden deze heren van Releghem geen binding met de parochie. Het was pas in de achttiende eeuw dat er een schuchtere stap voorwaarts werd gezet. Baron de Wevelinchoven was de eerste die, vooral langs zijn kinderen om, zich in het dorp deed opmerken. De baron stierf in 1789. Door huwelijk kwam het kasteel in handen van de familie De Baillet.

De familie De Baillet kon niet bogen op voorvaderen met klinkende titels. In de zeventiende eeuw werkten zij zich op in de administratie van de Nederlanden.

Christophe Ernest De Baillet werd geboren op het kasteel van Latour de eerste september 1668. Hij was de zoon van Maximiliaan en Margaretha van Lauser. Christophe noemde zich heer van Reckingen, Strassen, Munischbach en nog een paar andere plaatsen. Op 31 jarige leeftijd deed hij zijn intrede in de politieke wereld als raadslid van de Raad van Luxemburg. Deze functie was de springplank tot telkens hoogwaardige ambten.

- 1704 – raadslid en meester-ontvanger van de Grote Raad van Mechelen
- 1706 – procureur-generaal van de Grote Raad van Mechelen
- 1716 – president van de Grote Raad van Mechelen
- 1718 – lid van de Raad van State
- 1725 – president van de Privé-Raad

Christophe De Baillet trad in het huwelijk met Anna Sophia Martini.

Zijn zoon Franciscus werd burgemeester van de stad Antwerpen en tevens markgraaf van het land van Rijen. Zijn tweede zoon Hyacinthe bracht het tot kanunnik in de kathedraal van Doornik. Beiden profiteerden van het aanzien van hun vader om deze ambten in de wacht te slepen. De familie De Baillet wordt gerangschikt bij die van de fortuinjagers: zij die er alles voor deden om een titel te bemachtigen.

Prins Eugène van Savoie werd door keizer Karel VI aangesteld als gouverneur van de Nederlanden. De gouverneur was zeer vereerd met de inkomsten van zijn functie maar toonde weinig interesse voor zijn werk. In feite werd het bestuur overgelaten aan de markies van Prié. De prins hield zich wel bezig met gelden te putten uit de kassen van gilden en ambachten in de steden. Die werkwijze stootte op heftig verzet van de gilden en ambachten in de steden.

Die werkwijze stootte op heftig verzet van de gilden en de ambachten. In meerdere steden werd betoogd en braken rellen uit.

In Mechelen kwam de bevolking in opstand op 13 juni 1718. Christophe De Baillet trad op als bemiddelaar. Als president van de Grote Raad van Mechelen kon hij enig gewicht in de schaal leggen.

Na onderhandelingen kon hij de prins met de opstandige verzoenen. Hij deed dit op een opzichtige manier en liet geen kans voorbijgaan om zich te laten opmerken aan het hof in Wenen. Eugène van Savoie had veel aan hem te danken en ondersteunde De Baillet met gunstige brieven naar het hof in Wenen.

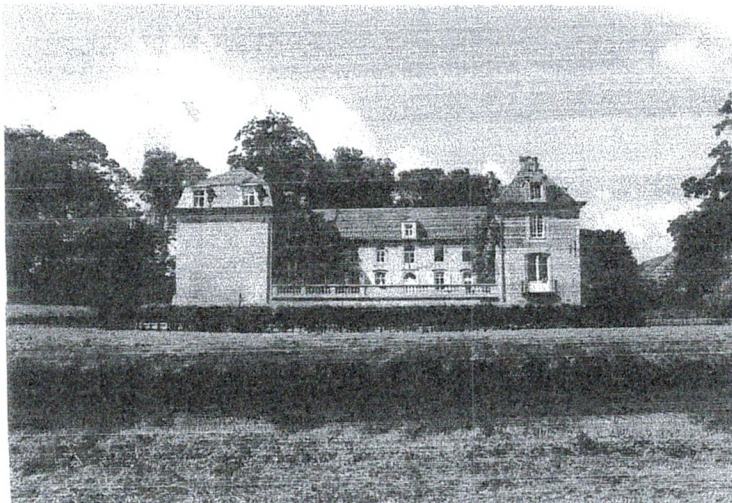
Keizer Karel VI vereerde De Baillet met een dankbrief op 18 oktober 1718.

Een jaar later, op 10 maart 1719, werd de beloning bezegeld met de erfelijke titel van Graaf.

Het kasteel Releghem werd langer dan een eeuw door een graaf bewoond.

Toen het godshuis Releghem, door een stichting, in leven werd geroepen, zou de naam De Baillet voor altijd met de gemeente verbonden blijven.

Kasteel Releghem

Rusthuis Releghem

In vogelvlucht de ontwikkeling van de boerenstand.

C. Vanderbeken

De zoogdieren ontstonden in de laatste twee geologische tijdvakken: het tertiair en het quartair.

➤ 1. Tertiair:

- 1.1. Paleoceen:** De reptielen overheersen. Er treden snelle klimaat en land – zeeverhoudingen wisselingen op. Ze veroorzaken veranderingen van flora en fauna.
- 1.2. Eoceen:** Begin van de ontwikkeling van alle hedendaagse zoogdier orden.
- 1.3. Oligoceen:** Snelle ontwikkeling van de zoogdieren.
- 1.4. Mioceen:** Verdere snelle ontwikkeling van zoogdieren, vooral van dieren die plantaardig voedsel gebruiken, dit tengevolge van het ontstaan van de gebergten en de weilanden.
- 1.5. Plioceen:** Ze eindigt één miljoen jaar gelden. Een menselijke tak zou zich van de apen afsplitsen.

➤ 2. Quartair:

- 2.1. Plistoceen:** Er treden vier grote ijstijden op.
- 2.2. Holoceen:** Het tijdvak, dat direct na de ijstijden aanving.

De geschiedenis van de menselijke ontwikkeling wordt in verschillende voorhistorische cultuurperioden ingedeeld: de steentijd, de kopertijd, de bronstijd en de ijzertijd.

De levenswijzen van de eerste mensen.

De Neandertalers leefden in stammen van enkele tientallen personen. Ze woonden aanvankelijk onder overhellende rotsen, later bouwden ze hutten van hout, riet en leem.

In de vroegste periode beperkte de mens zich tot het verzamelen van wilde, eetbare plantendelen en kleinere en grotere eetbare dieren. Zodra hij over gereedschappen beschikte, kwamen daarbij het vissen en jagen.

De ontwikkeling van cultuurgewassen gebeurde in twee stadia.

Primaire cultuurgewassen, zoals tarwe, gerst, gierst, erwten, linzen, vlas en maïs. Ze werden rechtstreeks uit de wilde planten genomen.

Secundaire cultuurgewassen werden aanvankelijk als onkruid mede gezaaid, omwille van een of andere toch ook gewaardeerde eigenschap. Dit was het geval met zomertarwe, spelt, bonen, rogge, haver en hennep. Ze werden mee veredeld.

Het huidige landbouwstelsel van onze akkerbouw en veeteelt komt meer dan waarschijnlijk uit het Nabije Oosten. Maar het is zeer goed mogelijk, dat er reeds veel vroeger andere landbouwstelsels hebben bestaan, waarvan de nederzettingen nu nog niet werden gevonden.

De bevolking in het Nabije Oosten nam gestadig toe, waardoor rond 6000 voor Christus een volksverhuizing naar de Balkan, Centraal –en West-Europa aan gang kwam.

De bewoners van de bezochte gebieden, uitsluitend voedselverzamelaars, maakten ineens kennis met de landbouw, de grootste ontdekking van de mensheid. Dit bracht een omwenteling in het economische leven van die gebieden teweeg.

Met Bandkeramiekers kwam de akkerbouw en de veeteelt. Ze vestigden zich op de hoogvlakten. Ze hadden een heel goed kennis van de verschillende grondsoorten.

Omstreeks 2250 voor Christus kwamen de Michelbergers zich vestigen in onze gewesten. Hun woonplaatsen waren vooral in de nabijheid van waterlopen en moerassen en werden afgesloten door aarden wallen.

Tijdens de jaren 2000-1600 voor Christus waren de Nederlanden bevolkt door groepen van zeer verscheiden oorsprong o.a de Megalietbouwers en de Bekerlieden.

Van 1600 tot 1100 voor Christus was de Vroege en de Midden -Bronstijd.

Van 1100 tot 650 voor Christus de Urnevelden -lieden.

De Hallstatt -cultuur der Krijgers met de ijzeren slagzwaarden (650-450 v. C.), tijdens deze periode kreeg de maatschappij een duidelijke feodale structuur met krijgshaftige aristocratie van grondbezitters en veel armere boerenstand.

De Latène –cultuur ontstond in de jongere IJzertijd (ca. 400 v. C. tot 50 n. C.). In dit tijdvak verschenen de Kelten, de dragers van deze cultuur, in de Nederlanden. Het was een Indogermaanse volkengroep, afkomstig uit Zuid-Duitsland.

Volgens Caesar behoorden de Kelten tot een maatschappij met streng afgelijnde klassen: machtige en rijke stamhoofden, druïden, vrijen en slaven. De macht en het recht waren volledig in handen van de stamhoofden. Het volk stond geheel en al onder hun gezag en was aan allerlei lasten onderworpen.

Het bestond uit landbouwers, en handswerklieden die veelal geen landbouwbedrijf uitbaatten. Ze woonden in dorpen, voorzien van een “*oppidum*” (vesting), een op een hoogte gelegen versterkt punt, dat de vlakte beheerste. Het bestond uit paalwerk en grachten, soms uit een dubbele rij stenen muren.

“*Belgae*” was de verzamelnaam, door Caesar gegeven bij zijn aankomst in Nederland aan de inwoners van de vlakte dat ging tot aan de Waal, België en Noord-Frankrijk tot aan de Seine en Marne.

De Nerviërs waren een Germaanse stam, gevestigd in een gebied, gaande van de mondingen van de Schelde en de Samber in Noord-Frankrijk tot aan de Schelde, de Rupel en de Dijle in België. Hun hoofdplaats was “*Bavai*”, het grote verkeerspunt in de Romeinse tijd. Ze waren vooral akkerbouwers en rundveehouders. Ze dreven handel in granen en meel. Ze woonden in de vruchtbare streek tussen de Schelde en de Ardennen., gingen de strijd aan tegen Caesar, maar werden verslagen. Ze moesten hun vruchtbaar land verlaten en ze gingen zich vestigen aan de rechteroever van de Beneden-Schelde.

In het veroverde land, werd door Caesar een kadaster van alle gronden opgemaakt en de meest vruchtbare gronden werden ten voordele van het openbaar domein onteigend. Ze werden na verkaveling verhuurd aan landgenoten of ter beschikking gesteld van oudgedienden van het leger. Alle inwoners werden belastingplichtig gemaakt (tributarius). Deze belastingplicht werd geheven op alle gronden zonder onderscheid, alles dat bij het kadaster was geregistreerd.

De pachters, waarvan de gronden door de keizerlijke fiscus waren onteigend, betaalden als pacht een vaste, jaarlijkse cijns:

- het tiende deel van de veldvruchten
- het vijfde deel van de opbrengst van (fruit) bomen.

De Romeinen hebben in de eerste eeuwen van onze tijdrekening veel grond ontgonnen en in cultuur gebracht. Naast steden hebben ze ook "*villae urbanae*" gesticht. Dorpen en gehuchten met een grote landbouwuitbating en, daarnaast, veelal handwerkers bedrijven, zoals pottenbakkerijen, metaalbedrijven e.a. In Elewijt werden er sporen van een Romeins kamp met pottenbakkerij gevonden. Er werden verschillende Romeinse paardenbeeldjes in pijpaaarde gevonden. Ze vertonen een gedrongen paardje met korte gespierde zwanehals, een brede borst, een kort kruis en betrekkelijk licht ledematen. Volgens Romeinse auteurs was het paard van de "*Belgae*" van middelmatige gestalte, doch taai, sterk en vlug. Het had een groot weerstandsvermogen. Het was een beter oorlogspaad, dan dat van de Romeinen en het werd door hen als dusdanig hoog gewaardeerd.

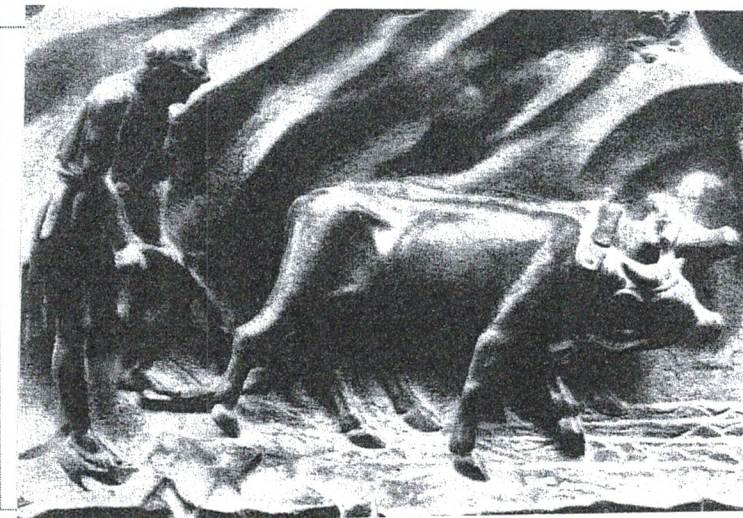
Het was een gebruik bij de Romeinen, dat vreemdelingen zich in bezet gebied mochten vestigen, wanneer de aanwezige bevolking op de vlucht sloeg. De bevolking verloor hierdoor haar bezitsrecht

De Germanen kwamen aanvankelijk met kleine groepen en vestigden zich ook groepsgewijs op de eerste plaats die ze daartoe geschikt vonden. Ze zochten vooral gebieden op met veel natuurlijke weiden. Ze waren vooral gelegen langs de rivieren: de Zenne, de Dijle, de Demer met zij talrijke bijrivieren, vooral de Gete en de Maas.

Nadat Vandalen, Sueven en Bourgonden in 406 de Rijn nabij Mainz overschreden, zochten de Salische Franken steun bij de Romeinse aanzienlijken en bij de kerk.

De gemengde Romeinse bedrijven "*fundi*" werkten tijdens het Frankische tijdperk, zoals voorheen, met een "*Dominicum*", uitgebaat door de grootgrondbezitter zelf met behulp van "*Mancipia*" en "*serva casati*" en daaromheen een aantal bedrijven "*mansi*", uitgebaat door "*coloni*", juridisch vrije pachters die over een eigen bedrijfsuitrusting beschikten en alleen door die bepalingen van een pachtcontract waren gebonden. Ze betaalden hun pacht in natura "*agrarium*" of door het verrichten van karweien op de reserve van de heer. Voor de Franken waren dit geen "*ingenui*", maar halfvrijen, die wel erfelijk eigenaar van hun bedrijf waren, maar toch door de aangegane verbintenis grondgebonden waren geworden en nu "*tributarii*" werden genoemd.

Doordat er veel grond werd ontgonnen ontstonden er exploitaties, geleid door "*liten of halfvrijen*", die een overgangsgroep vormden tussen de vrijgeboren boeren en de slaven. Het waren cijnsboeren die tegen betaling van een jaarlijkse cijns en verrichten van karweien contractueel het erfelijk vruchtgebruik van de hoeve bezaten. Ze waren geen eigenaar van hun bedrijf, maar pachtboeren.

LORENZO GIBERTI: *Ploegende boer (Adam)*;
Florence, Baptisterium.

Een dieptepunt van de economische achteruitgang werd bereikt tijdens de Karolingische periode. Deze toestand zou aanhouden tot het einde van de elfde eeuw. Tijdens die perioden werd het economische leven gedomineerd door de landbouw.

Wanneer in de Karolingische tijd de landbouw de aandacht begon gaande te maken van vorst en schrijver, en voorgehouden werd wat de boer tijdens elke maand van het jaar hoofdzakelijk te doen had, pas dan juist, dan in de cyclus van de twaalf maanden vond de kunstenaar voor het eerst aanleiding om te breken met het slaafs kopiëren van maandsymbolen naar Romeins model.

Tijdens het Frankische tijdvak bestonden er veel grote domeinen. Ze behoorden aanvankelijk aan de koningen hun familie en grote tot zeer grote landeigenaars. Hun grondbezit bestond uit een aantal “*villae*”, een dorp. Het kon soms twee tot drie van de huidige plattelandsgemeenten omvatten.

Aan het einde van de vierde en in de vijfde eeuw, nadat verreweg de meeste Romeinse “*villae*” waren verlaten, werden nieuwe landbouwkoloniën opgericht die het voorkomen hadden van echte dorpen. Ze bestonden uit “*de vronnhof, de woning van de heer en een aantal bijgebouwen*”. De gronden bestonden uit percelen akkerland, gegroepeerd in akkercomplexen met meerdere akkers, weidegrond, bos en heide. Bovendien waren er nog molens, mouterijen en brouwerijen, een kerk of kapellen. Daaromheen de grond van de horige hoeve uitbaters. Sommige van die hoeven behoorden aan de fiscus of werden geëxploiteerd door vrije lieden. Andere “*mansi*” waren toegewezen aan personen belast met bijzonder diensten, zoals de beheerder van verscheidene meesterhoeven van dezelfde grondheer, de woudmeester of ruiters belast met bode –en begeleidingsdiensten. Ook een grote oppervlakte gemene weiden en gemene bossen. Als trekkracht werden paarden, ossen en koeien gebruikt. In de zomerperiode werd het rundvee op de gemeenschappelijke weide geplaatst. Als voeding voor het vee werd er ook graanvoeder gewonnen op omheinde velden: bonen, erwten, linzen, naast de na de oogst opgroeiende onkruiden op de graanvelden.

De oorsprong van het gebruik van de “*tiendplicht*” bestond reeds lang voor onze tijdrekening bij de oosterse volken als vrijwillig geschonken tiende deel van vruchten, vee en winsten. Wat eerst een vrijwillige gift was, werd naderhand een verplichting. De oude Germanen gaven tienden aan hun vorsten en heren. In de kerkvergadering van Touraine in 813 werden de tienden door de kerkelijke en wereldlijke gezag samen aan iedereen opgelegd.

De middeleeuwen is het tijdperk van de geschiedenis tussen de oudheid en de nieuwe tijd. Het Franckische tijdperk nam een einde in 843 na de verdeling van het rijk in drie delen door het “*Verdrag van Verdun*”. De jaren 1071 tot 1128 vormden een overgangperiode.

De voornaamste veranderingen waren de volgende:

- Veel arbeidskrachten verlieten het platteland.
- Geleidelijke ontvoogding van de boerenstand door het wegvallen van de herendiensten, de ontwaarding van de oude in geld uitgedrukte cijzen en het opkomen van nieuwe vormen van verpachting.
- Verbrotting van de landbouwgrond.
- Intensivering van de landbouw door het in gebruik nemen van nieuwe technieken.
- Uitbreiding van het landbouwareaal door indijking en ontginning
- Emigratie.

Als gevolg van de invallen van de Noormannen viel het centrale gezag, grotendeels uit elkaar. De grondheren en beheerders van domeinen die ter plaatse waren gebleven maakten zich meester van het bezit van de grondheren, geestelijken en wereldlijken die de vlucht hadden genomen. Zo ontstond een nieuwe categorie grondheren, verschanst in een versterkt kasteel. De feodaliteit nam vorm.

Het leenstelsel was een politieke en sociale staatsinrichting die leden van de heersende, maatschappelijke lagen in een onderlinge rangorde met elkaar verbond. Het steunde op wetten en costumen, waarbij het overheidsgezag krachtens een persoonlijk juridische verhouding werd verdeeld tussen vrije lieden, een leenheer "*senior*" en een leenman "*vazal*". De leenheer stond door een privaatrechterlijk akkoord een gedeelte van zijn grondgebied, een leengoed, met de eraan verbonden fiscale en andere rechten en inkomsten "*feodum*" af aan een leenman die zich, in ruil voor bescherming, tot zekere diensten verplichtte, inzonderheid krijgsdienst. Hierdoor werd tussen beiden een contractuele, elkaar ondersteunende band gevormd, die werd bezegeld met een plechtige eed van trouw. De leenheer werd dientengevolge afhankelijk van zijn leenheer.

De bevolking van Europa verdubbelde tussen het einde van de 10de en het midden van de 14de eeuw. Dit was een sterke stimulans voor de landbouwproductie.

Haar verhoging kwam vooral tot stand door een uitbreiding van het cultuurareaal, maar ook door een verbetering van de landbouwstructuur en van de landbouwtechniek.

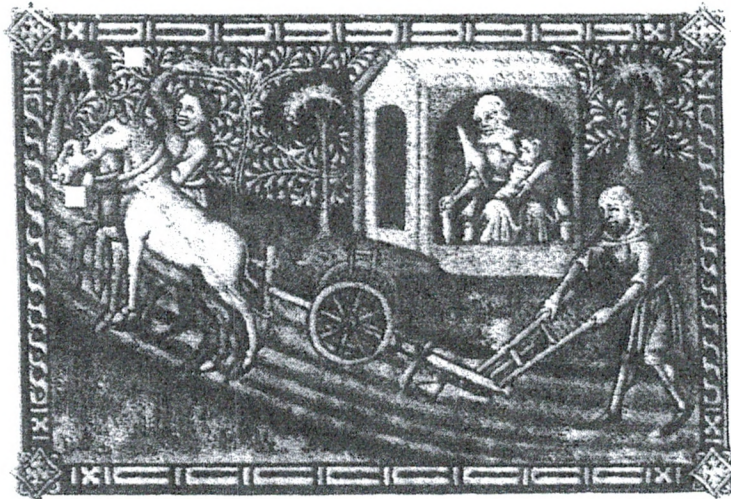
Vooraf vanaf de 11de eeuw boekte de landbouwtechniek zulke grote vooruitgang. De bespanning van de trekdieren werd aanzienlijk verbeterd. De os werd in Vlaanderen door het paard vervangen vanaf het eind van de 12de eeuw. Ossen en koeien bleven echter op vele bedrijven nog zeer lang in gebruik.

Eeuwenlang waren praktisch alle landbouwwerktuigen van hout vervaardigd. In de 13de eeuw waren veel spaden volledig in hout.

— *Spillers*, illustratie uit het *Viel Rentier van Oudenaarde* (einde 13de eeuw); Brussel, Koninklijke bibliotheek.

Bij de invoering van de ploeg met een wielstel en een rister was de bewerking van de grond een aanmerkelijke vooruitgang. Men kon er dieper mee ploegen en het aantal ploegbeurten konden worden verhoogd. Doch hij was veel duurder in aanschaf en vergde veel meer trekkracht. Vier tot acht ossen waren hiervoor nodig. Bij het ploegen met ossen was ook meer personeel nodig. Dit gebeurde door één ploeger, één menner en één jongen om de ossen te drijven.

— Ploegende boer met zijn gezin, Fransche miniatuur uit Aristote, Les Politiques (ca. 1376); Brussel, Koninklijke bibliotheek.

De kruiwagen werd in de 13de eeuw voor het eerst gebruikt. Hij werd op de landbouwbedrijven een zeer nuttig werktuig. De zeis en de sikkels werden ook op alle bedrijven gebruikt.

In de veehouderij waren aanvankelijk overwegend schapen en varkens. De varkens verschaften het grootste gedeelte van de jaarlijkse vleesvoorraad. De schapen werden gehouden voor de productie van melk en kaas, maar daarnaast ook voor de wol. Als kleinvee werden vooral kippen, konijnen, duiven en bijen gehouden. De grondheren en de abdijen hadden grote duivenhokken. De duiventoren van het "Kattenhuis" te Eppgem is een getuigen voor onze gemeente.

In de gehele zandstreek werden veel bijenkorven gehouden. De uitgestrekte heiden leenden zich hiertoe. De grondstof van de bijen diende om honing, was en mede, een soort honingwijn, te bereiden.

De geestelijke instellingen beheerden hun grote landgoederen op identiek dezelfde wijze als de wereldlijke grootgrondbezitters. Aan de eerste kloosters werden talrijke schenkingen gedaan. Schenkingen aan kerkelijke instellingen werden toen beschouwd als de heilzaamste uiting van geloofsijver en als de meest efficiënte manier om boete te doen ten teken van berouw. De kwijtschelding van elke zware zonde werd toen door de gelovigen afgekocht met een zoenoffer aan een Benediktijnenabdij of een Kathedrale kerk, evenredig tot hun inkomen.

Rond 1618 schilderde Pieter-Paul Rubens dit landelijke tafereel.

ADRIAAN BROUWER: *Boeren in de dorpsstraat*; Particuliere Verzameling.

Nieuwe gewassen:

Aardappel	Chili in Zuid-Amerika	1534
Maïs	Haïti	1492
Zonnebloem	Zuid-Amerika	
Tabak	Eiland Tobago/Kleine Antillen	1498
Aardpeer	Canada	
Tomaat	Mexico	
Snijboon	Mexico	
Boekweit	Midden-Siberië of Klein-Azië	1395
Rijst	Zuid-Oost Azië	1530
Meloen	Zuid-Azië	
Peperstruik	Zuid-Azië en Oost-Indië	

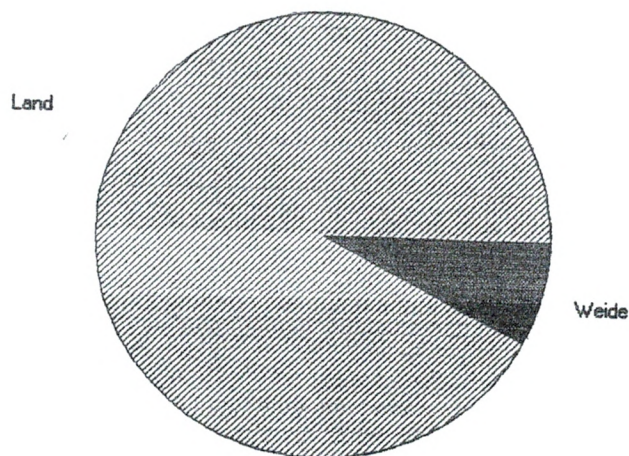
Andere, reeds in de Nederlanden aanwezige gewassen namen een grotere uitbreiding:

- **Boon, erwt en wikken** maken deel uit van de oudste cultuurgewassen. Ze werden in de voorhistorische tijd reeds door de mens geteeld.
- **Klaver** was van oudsher in de weiden tussen het graszaad aanwezig.
- **De brem** verbetert de grond door er stikstof en verrotte bladeren in achter te laten en levert een rijke groenbemesting. De brem werd in rogge gezaaid.
- **Lupine.** De oude Grieken en de Romeinen verbouwden de lupine voor de opbrengst van groenvoeder en groenmest.
- **Penen (wortelen en pastinaken).** De primitieve mens verzamelde voor zijn voeding gele, rode of witte wortels. In de zestiende eeuw begon men wortels te verbouwen als veldvruchten voor de vee voeding.
- **Biet.** De voederbiet is een zeer oude plant, die in onze gewesten vrij laat als voedergewas op het veld werd verbouwd.
- **Luzerne** werd als veevoeder gekweekt.

- **Serradella** (vlinderbloemige plant, soort vogelpootjes) deed haar intrede in België vanaf 1850. Ze levert mals groenvoeder, bevordert de melkproductie en verhoogt het vetgehalte van de melk.
- **Mergkool**. In de nederzetting uit het bronzen tijdperk werden resten gevonden van de mergkool. De Romeinen verbouwden deze plant als voedergewas.
- **Koolzaad** is het zaad van een tweejarige kool. Uit dit zaad werd olie geperst en als bijproduct werden koolzaadkoeken verkregen.
- **Raapzaad** was een van de belangrijkste oliezaden. De olie werd gebruikt voor de voeding, maar ook als lamp –en smeerolie.
- **Hop** was nodig voor de bierbrouwerij.
- **Hennep** werd in de touwslagerijen aangewend.
- **Aardpeer** is een soort van zonnebloem met peervormige, eetbare knollen. Is in België bekend sedert de 17de eeuw. Is herkomstig van Canada.
- **Spurrie**. De voorhistorische mens gebruikte spurrie reeds als moeskruid.
- **Boekweit**. Deze graansoort met melige korrels werd in vele zandstreken hoofdzakelijk als veevoeder, deels ook voor de menselijke consumptie verbouwd. Het is geschikt voor boekweitgort en boekweitkoek.
- **Vlas** verbreidde zich vanaf de tweede helft van de 14de eeuw.
- **Wede** is een plant waaruit een blauwe verfstof werd getrokken.
- **Wouw** was in Vlaanderen de meest verbouwde verfplant. Geel was toen wellicht de meest gebruikte kleur om het gewone laken te verven.
- **Meekrap** is een plant die een helder rode verfstof oplevert. Deze verfstof werd gebruikt voor het verven van het gewone laken.
- **Masteluin** was een mengsel van tarwe en rogge.

De graanbouw werd tijdens de 16de eeuw uitgebreid, vooral door het scheuren van het grasland en het ontginnen van de heide. De ontvangsten van de tiende rechten wijzen op een stijging van de graanproductie. Dit was vooral te danken aan de verbouw van veevoedergewassen op het braakland, wat toeliet meer vee te houden, waardoor de beschikbare hoeveelheid stalmest sterk verhoogde. In de 17de eeuw trad een grote terugval op, vooral na 1660. De groei hernam in de 18de eeuw, vooral na 1736, en hield aan tot omstreeks 1850.

Landbouwgrondtype in 1794 te Zemst – 93 % land en 6 % weide.

Aanvankelijk was de voeding van de runderen op de meeste bedrijven zeer schraal. Alleen trekossen en later de paarden kregen steeds een vrij behoorlijke voeding. Op de akkerbouwbedrijven werden de koeien het slechts gevoederd. In het algemeen ontvingen ze uitsluitend graanstro en het groen van bonen en erwten. De kalvende koeien kregen wat hooi. Jong vee moest het stellen met de afval van de stallen. Er trad sterke verbetering op toen de raap en klaver uitbreiding namen.

In de 16de eeuw zette veel boeren zich toe tot het verbouwen van vlas, koolzaad en hop. In de streek van Mechelen ontwikkelde zich een gespecialiseerde tuinbouw.

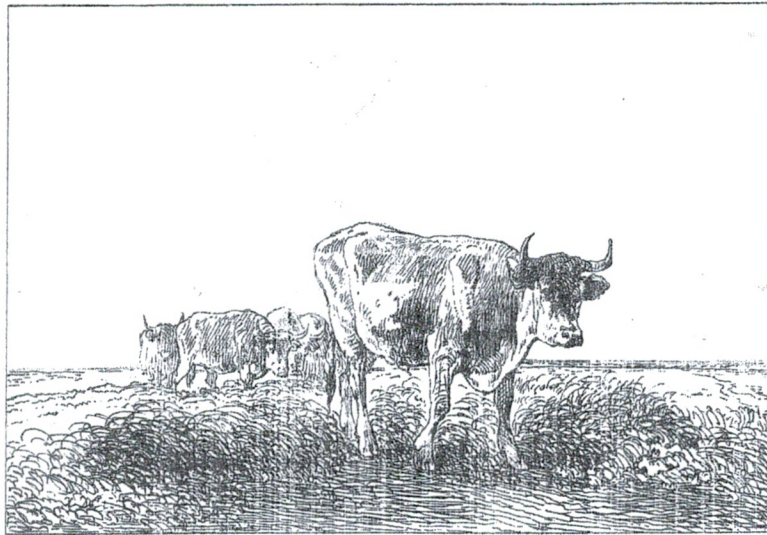
De dierengeneeskunde was in de 18de eeuw nog zeer gebrekkig. Meestal was de dorpsmid “*dierenarts*”. In de boerenmiddens waren alle soorten bijgeloof van tel.

Aan het eind van de 18de eeuw waren de adel en de geestelijkheid in vele gewesten nog steeds in het bezit van een groot aantal bijzondere rechten. Het waren overblijfsels die nog uit de tijd van het leenstelsel stamden. De Franse Revolutie zou hierin een radicale verandering brengen. Ze nam een aanvang in 1789 en duurde tot 1799. Het leenstelsel, de adel, de titels en alle instellingen die inbreuk maakten op iemands rechten en vrijheden werden afgeschaft.

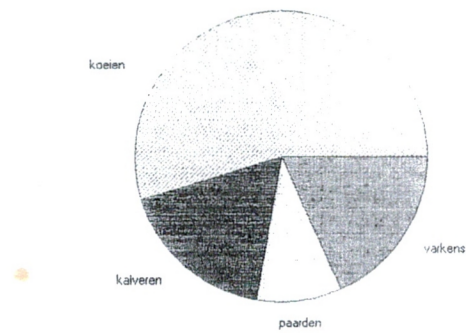
De boeren waren de eerste die materiële voordelen haalden uit de afschaffing van het lijfeigenschap, de horigheid, de feodale leenbanken, de heerlijke en kerkelijke rechtbanken, de heerlijke en kerkelijke rente en belastingen, de privileges, het alleenrecht.

Andere wetten werden voorzien, zoals, de gelijkheid van alle burgers tegenover de belastingen (ze drukten het meest op de boeren), de afkoopbaarheid van de kerkelijke tienden, de mogelijkheid de feodale rechten terug te betalen. In 1800 was België een van de meest welvarende landen in Europa. Tot in 1811 er zeer goedkoop graan vanuit de Baltische landen werd ingevoerd. In 1846 brak een agrarische crisis uit, de toestand was het ergste voor de talrijke kleine landbouwbedrijven.

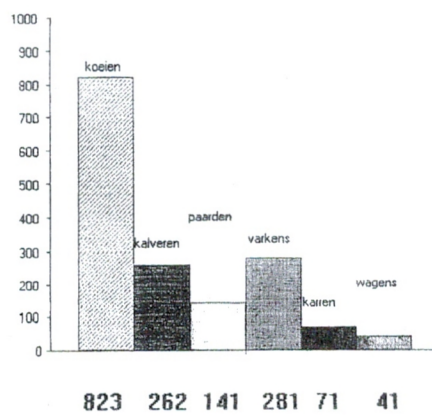
Vanaf 1852 werd de toestand voor de landbouwers buitengewoon gunstig. Er werd grond aangekocht, er werden nieuwe woningen, stallen en schuren gebouwd.

Veestapel te Zemst in 1794 volgens de telling

Veestapel te Zemst met inbegrip van wagens en karren

Toen brak opnieuw een grote crisis uit, vanaf 1875 tot 1895, ze duurde 20 jaar. Vele kleine en middelgrote bedrijven gingen ten gronden. Vanaf 1879 werden de granen vanuit de U.S.A. aangevoerd, ook kaas, rundvlees, varkensvlees werden ingevoerd. De landbouw werd zwaar getroffen. Van overheidswege werden evenwel allerlei maatregelen genomen om de verdediging, de bescherming en de ontwikkeling van de landbouw te verzekeren, ook privaats initiatief bleef niet in gebreke. Allerlei organisaties werden opgericht.

Een korte periode van welvaart brak aan (1895) en hield aan tot de Eerste Wereldoorlog. Na de oorlog was het herstel echter zeer moeilijk. In 1929 brak opnieuw een algemene crisis uit. Een vergroting van het graan –en zuivelaanbod op de wereldmarkt was er de reden van.

In 1880 bedroeg de oppervlakte ingenomen door landbouwland, bossen en niet-bebouwde gronden nog 92%. In 1980 was dat gedaald door aanleg van woonzones, industrieterreinen, wegen en andere tot 70%.

Op een eeuw tijd is het uitzicht van de landbouw en het platteland enorm veranderd. Grote, rechte kavels met één gewas hebben de kleine percelen met hun bonte verscheidenheid aan culturen vervangen. Slijkerige, moeilijk berijdbare wegen werden rechtgetrokken en verhard. De kleine boer die alleen door hard labuur kon overleven is veraf van de moderne bedrijfsleider.

Het aantal land –en tuinbouwers is drastisch gedaald. Maar een opmerkelijke wetenschappelijke en technische stroomversnelling hebben ertoe geleid dat een kleiner aantal land –en tuinbouwers op minder grond steeds meer produceren.

Een eeuwenoud landbouwsysteem heeft afgedaan. Tussen 1880 en 1895 brengen de introductie van nieuwe transportmiddelen en de doorbraak van de moderne landbouwwetenschap een grondige ommekeer in de landbouw teweeg.

De uitvinding van stoomtrein, stoomschip en tram heeft op korte tijd de oude, relatief gesloten wereld van de boeren opengegooid. Zelfs afgelegen dorpen krijgen een uitweg naar de grootstad.

De toegepaste landbouwwetenschap vindt zijn weg naar ruimer landbouwmiddelen via onderwijs en industrie.

Rond de jaren 1884 worden de eerste vrije landbouworganisaties opgericht. Ze worden geleid door de katholieke grondadel, geestelijken en katholieke politici. De lokale en regionale boerenverenigingen houden zich vooral bezig met de samen aankoop van kunstmeststoffen, met landbouwtechnische voorlichting en met geloofsonderwijs. Op politiek vlak proberen ze protectiewetten ter bescherming van de inlandse landbouwproductie tegen zware buitenlandse concurrentie af te dwingen.

In 1890 wordt de Belgische Boerenbond gesticht. De eerste boerengilde werd gesticht te Heist-op-den Berg. De stichting was een tegenactie tegen alle “*kwalen*” van de 19de eeuwse samenleving. Ze inspireren zich op de middeleeuwse gilden, waarin meesters en gezellen samenwerkten in het belang van hun beroep. De boerenstand, met zijn kroostrijke gezinnen en onwankelbaar geloof, mag niet ten onder gaan aan de landbouwcrisis, de versnelde industrialisering en de verstedelijking.

Jacobus Ferdinand Mellaerts, pastoor van Sint-Alfons-Goor kent de problemen van zijn parochianen. Kleine boeren die amper kunnen leven van de opbrengst van hun schrale grond. In 1887 besluit hij op zijn parochie een “*Christene Gildenbond der Landbouwers*” op te richten.

Joris Helleputte, een Leuvens professor in de bouwkunde, toont zich onmiddellijk geïnteresseerd in Mellaerts landbouwexperiment. Hij trekt de pastoor aan voor de uitwerking van één grote Christelijke Boerenbond, als beroepsorganisatie voor de hele Belgische boerenstand.

De Boerenbond wordt gevormd naar het voorbeeld van de "*Reinische Bauernverein*", voor de plaatselijke afdelingen staat de gilde van "*Heist-Goor*" model. De stichting gaat door op 20 juli 1890 in het "*Huis der Gilde van Ambachten en Neringen*" Minderbroederstraat te Leuven.

In Oost-Vlaanderen werd in 1891 de "Landbouwersbond van Oost-Vlaanderen" opgericht, die dan vanaf 1919 door de Boerenbond werd overgenomen. In 1918 werd in de streek rond Aalst een nieuwe neutrale organisatie opgericht met de naam "*Redt U Zelfen*". Ze hadden een weekblad met de naam "*De Koornbloem*" en een coöperatieve vennootschap voor de aankoop en verkoop van landbouw producten.

Het "Boerenfront" ontstond in de streek van Heist-op-den-Berg door een scheuring, omdat de Boerenbond weigerde een gevoerde syndicale actie te herkennen.

Het proefnummer "*Den Boer*" van 15 januari 1891, in het vooruitzicht van een maandelijks uitgave van de Boerenbond, had de volgende inhoud: Aan den Vlaamsche Boerenstand – Boeren nood en Boerenbond – Inrichtingsvergadering te Leuven, op 20 juli 1890 – Mgr Doutreloux, bisschop van Luik en de Boerenbond – Er is eene landbouwwetenschap – De landbouw in de Kempen – Wat is de keus en de namen boer en boerenbond aangaat -.

Voor een jaarlijkse bijdrage van 1 fr ontvingen de boeren hun maandelijks krant "*Den Boer*" en waren ze lid van de parochiale boerengilde. Ze kregen regelmatig voordrachten en lessen over hun beroep en bedrijf. Ze konden eveneens aankopen groeperen en landbouw werktuigen lenen. Gewoonlijk waren de samenkomsten gepland op zondag na de hoogmis.

Op het Sint-Pietersfeest in 1893 werd bekend gemaakt dat de Boerenbond tachtig parochiale boerengilden met bij de 4000 leden telde. In 1894 werden er 130 gilden geteld voor meer dan 5000 leden. Er werd 1.700.000 kg meststoffen en 60.000 kg vee voedsel, bietzaad en zaaigras voor gezamenlijk gebruik aangekocht.

De economische werking van de Boerenbond was geen doel op zich, wel een middel tot modernisering van het landbouwbedrijf en emancipatie van de boerenstand.

LENTE - ZAADMARKT

Maandag den 27^e en Dinsdag den 28^e Februari 1899

IN HET

Lokaal van den Boerenbond, 24, Minderbroedersstraat, Leuven.

De te koop aangeboden zaden (haver, gerst, klavers, aardappelen, maïs, hofzaden, enz.) komen voort uit de beste teelten van Frankrijk, België, Engeland Duitsland. Zaden onzer boeren worden ook aangenomen. Slechte of gemeene zaden worden geweigerd.

De stalen, de opgave van den naam der soort, van den prijs, enz. moeten, voor den 20^e Februari vrachtfrij gezonden worden aan het adresse: **Boerenbond te Leuven.**

De ingang is vrij voor iedereen, op voorwaarde eens prijslijst (waarschijnlijk 10 cent. kostende) aan te koop, noodig om met vrucht de te koop gestelde zaden te kunnen onderzoeken.

Een bijzondere dienst van inlichting, aankoop, enz. is door den Boerenbond ingericht. *Alles kosteloos.*

Onder de landbouwers die de markt bezoeken en *zich doen opschrijven*, zullen verlot worden:

Dertig zakken van 20 en 50 kil. verbeterde graansoorten, aardappelen en daarbij nog vele pakjes hofzaden.

Landbouwers! in grooten getalle die markt bezoekt.

BELGISCHE BOERENBOND
 ALLEN VOOR IEDER IEDER VOOR ALLEN

HOOFDSTUUR

ALGEMEEN SECRETARIAAT

ALGEMEEN NUTTENBOND **BOEREN JEUGDBOND**

DIENST VOOR TIEZICHT

TECHNISCHE DIENST **VERZEKERINGS MAATSCHAPPIJ**

BOERINNEN BOND

MIDDEN-KREDIETKAS **AAN EN VERKOOP VENNOOTSCHAP**

DE BOERENBOND VERSCHAFT DEN BOER AL WAT DE VEREENIGING HIEM BIEDEN KAN.

2818

BELGISCHE BOERENBOND

BOERENGILDE VAN: GESTICHT IN: AANTAL LEDEN:

STICHTING-AFDEELINGEN - LEDEN:

STENDOOR

B B

IEDER VOOR ALLEN

ALLEN VOOR IEDER

2817

EEN MAN — EEN PEERD
1 Hectare — 1 uur

Volmaakt werk voor alle meststoffen.

ZIEDAAR DE OPBRENGST VAN DEN **Vetstrooier « LE DISC »**

Vraagt er heden de bewijzen van aan den Agent voor de omstreken **CYRILLE BREDA, RONSE.**

Alsook te bekomen **Aardappeluitroeiers** die de knollen op rijen leggen. **Aardappeluitlezers, nieuw model van Ploegen, Basculen, Waschmachienen, Stoven, Cuissinières.**

23-9

AAN EN VERKOOP VENNOOTSCHAP

219 MILLIOEN Kgr. IN 1928

116 MILLIOEN Kgr. IN 1925

52 MILLIOEN Kgr. IN 1920

30 MILLIOEN Kgr. IN 1910

12 MILLIOEN Kgr. IN 1900

AANKOOP VAN MESTSTOFFEN

2875

De stap naar de boerinnen toe werd pas gezet op het moment dat reeds tal van andere vrouwenorganisaties actief waren. Pas na de Eerste Wereldoorlog kwam de doorbraak. De “*korte leergangen*” in wassen, strijken, naaien en inmaken werden een groot succes. Hygiëne en gezondheidszorg waren andere belangrijke actiepunten.

De boerenjeugd bond voor jongens werd in 1927 opgericht terwijl de meisjes pas na de Tweede Wereldoorlog in de boerinnenbond werden gebracht.

Tussen 1895 en 1945 maakt de landbouw een langzame maar zekere modernisering door op het gebied van onderzoek, toelevering van grondstoffen, mechanisatie en van verwerking en afzet van producten. Tegelijkertijd werd door een even geleidelijke modernisering van het hele landelijke leven de eeuwenoude kloof tussen de welvarende stad en het verachterde platteland stilaan gedicht.

De technologische revolutie 1945/1990. De Tweede Wereldoorlog heeft de modernisatie van de landbouw versneld. Een verhoogde productie was nodig om de voedselrekorten op te vangen. De economische bloei en de universitaire expansie van de jaren 1960 stimuleren het toegepast landbouwonderzoek en de landbouwindustrie.

In de akker –en tuinbouw wordt een beter gebruik gemaakt van meststoffen, veredelde zaden, pootgoed en gewas beschermingsmiddelen. In de veeteelt wordt een strengere teeltkeus doorgevoerd en kijkt men nauwgezet toe op de voeding, hygiëne, stalbouw en ziektebestrijding. Het trekpaard, ooit de trots van de Vlaamse boer verdwijnt van het veld. De tractor doet zijn intrede in het land –en tuinbouwbedrijf

De meeste volken van de Oudheid hebben het rund reeds in een vroeg stadium als lastdier gebruikt, later trekdier en werkdier. Als melkdier kwam het slechts op de tweede plaats.

In de vroege middeleeuwen werden uitsluitend koeien en ossen gebruikt bij het ploegen. In de late middeleeuwen nam het gebruik van paarden bij het ploegen een grote uitbreiding.

De opkomst van de lichte ploeg, een stuurboom waaraan een groot mes is gevestigd., bracht verandering, ze was beter aangepast aan het werktempo van het paard.

De landbouwwerktuigen waren bij de Romeinen minder ontwikkeld dan mocht worden verwacht. Tijdens de vroege middeleeuwen werden enkele belangrijke uitvindingen gedaan. Vanaf de 16de eeuw werden vooral de ploeg en de zaaimachines verbeterd. De eerste bruikbare zaaimachine werd ontworpen door de Engelsman Cook in 1785.

De egge zou reeds uitgevonden zijn door de Feniciërs en de rol is een werktuig dat dateert van de opkomst van de klaverteelt.

De kruiwagen zou dateren uit de 17de eeuw. De kruiwagenriem is een sterke riem met gaten aan het uiteinde, om de bomen van de kruiwagen met de schouders te dragen (rond de hals).

De hooikruiwagen is een wagen die op een wiel rijdt, zonder schoffen, speciaal voor hooivervoer (hoog laadvermogen).

De rijf is een hooiark waarmee men het hooi samenbrengt, omkeert en bewerkt.

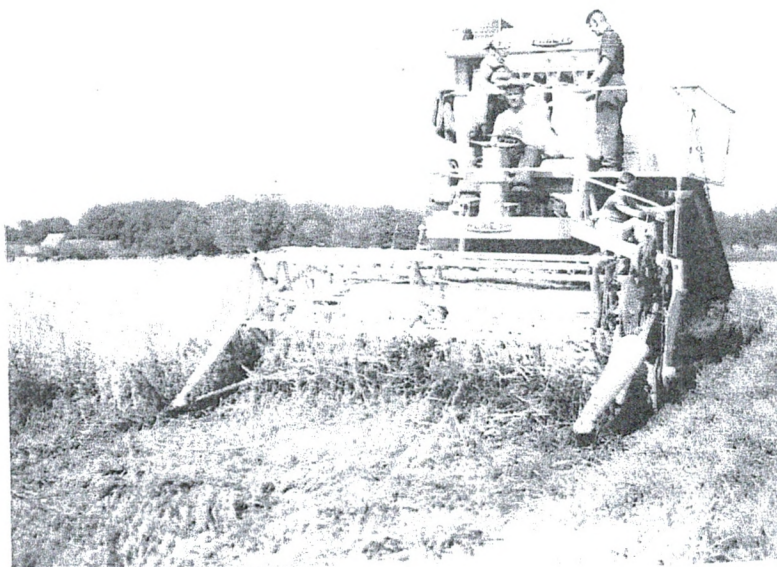
De sikkel was het eerste werktuig om het graan te maaien

De zeis stamt uit de late middeleeuwen, het is een groot gebogen mes voor het maaien van gras en groenvoeder, het is voorzien van een lange steel met handvat.

De pik is een kleine zeis met korte steel en handvat om het stro en de korenhalmen af te kappen, ze werd samen met de pikhaak gebruikt, dat is een omgebogen ijzer aan een steel waarmee men het stro en de korenhalmen bij het pikken samenhoudt.

Het dorsen van het graan gebeurde aanvankelijk met een vlegelstok. Een lange stok waaraan een korte dikke stok (beweeglijk) bevestigd is. Beide zijn aan elkaar vastgemaakt met leren riempjes. Aan het eind van de 18de eeuw bestonden er reeds dorsmachines. De maaidorser werd in de Verenigde Staten ontwikkeld. In de 20ste eeuw werden ze met een sterke verbrandingsmotor uitgerust. De eerste verschenen in Europa in 1927/1932.

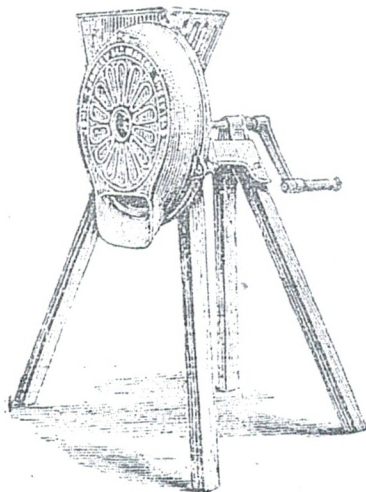
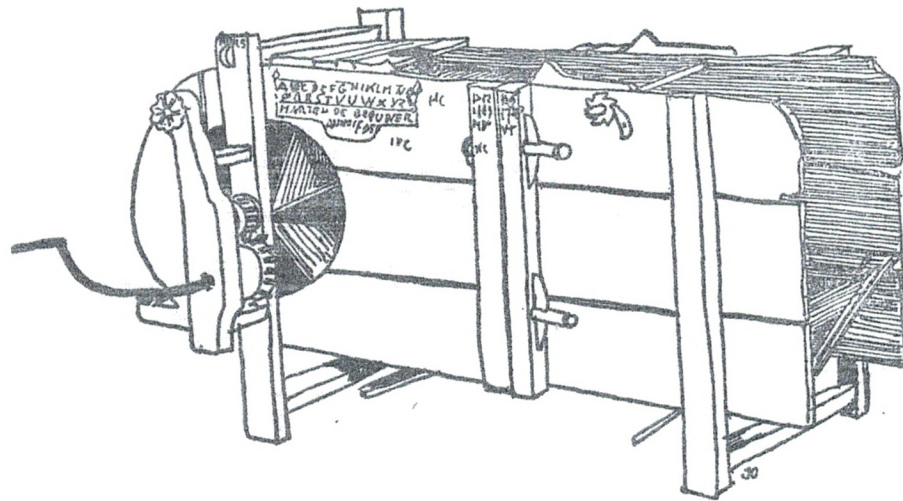

Met de strooi –en wortel/bietensnijders schijnen de kleine boeren het bereiden van het diervoeder te vergemakkelijken tijdens de wintermaanden en het kan vooral zonder verlies aan de dieren gegeven worden.

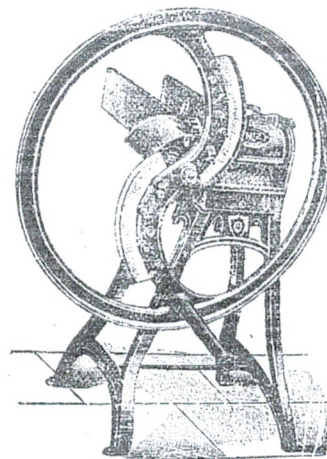
De wanmand is een mand in de vorm van een schelp, door ermee te schudden en op te werpen wordt het kaf van het koren gescheiden door de wind.

In 1710 werd de wanmolen door de Nederlanders vanuit China ingevoerd. Hij dient om het graan van het kaf te ontdoen. Het toestel bestaat uit een blazend gedeelte, een cilinder waarin schuin groeven werden gekapt, daarin steken olmen planken die met een draaiende beweging wind maken. Het schudden van de zeef gebeurt door de draaiende beweging om te zetten in een trek – duwwerk systeem. Boven op de wanmolen bevindt zich een bak met regelbaar schof om het graan op de zeef te laten vallen.

wanmolen

Wortelen/bietenmolen

strosnijder

Vee werd aanvankelijk als ruilmiddel, dus als geld, gebruikt. De ontwikkeling van de akkerbouw en die van de veeteelt hebben zich in het verleden meermaals afgewisseld.

De ossen werden als trekdieren gebruikt.

De eerste melk die werd gebruikt was die van schapen en geiten. Ze werden in kudden rondgeleid door herders. In het Vlaamse land werd reeds in de oeroude tijden veel melk gebruikt in de voeding. De bereiding van boten en het gebruik van kaas zijn bijna even oud als de melkwinning.

De verscheidenheid in haarkleur van de koeien valt op in de verschillende boedelbeschrijvingen tussen 1560 en 1670:

- ❖ *“een swerte koe, een witte koe, een bruyne koe, een bruyne koe blare, een gryse en swerte verse, twee swerte kalveren”*.
- ❖ *“een roode koe, een swerte, een muyse vele, een gryze koe, een roode verse”*.
- ❖ *“root van haer met een witte sterre op haer hoofd, een bruyne met witte flecken, een root met witte rugge” enz...*

“In 1358 verleende Lodewijk van Maele, graaf van Vlaanderen (1346-1384), die in 1357 Antwerpen en Mechelen bij Vlaanderen had ingelijfd, aan Amsterdam en de “goede” kooplieden van geheel Holland het stapelrecht van de vette waren te Antwerpen, onder meer kaas en boter”.

Door te karnen verkrijgt men boter, room en karnemelk.

een rolvat
een houten stootkarn
een stenen stootkarn

Het "Hof van Beieren" (1740) te Zemst.

De boerenwoning stond afgezonderd midden in de bossen in de nabijheid van een bron, een beek of een rivier om over drinkwater te beschikken voor mens en dier.

De Gallische boerenwoning had de ronde vorm van een hooimijt. Ze was gebouwd van hout, bij de armste zelfs van riet en hennep, als bindmateriaal werd leem gebruikt.

De nederzetting van de Franken was uit een groot gebouw met erom heen een aantal kleinere, ronde woningen. In het dak was er een opening om de rook en de damp uit te laten en het licht toegang te verlenen. Ze hadden schuren en stallen.

In de middeleeuwen woonden de boeren meer en meer samen in een dorp. Elke woning stond op een perceel grond, omsloten met paalwerk of een haag.

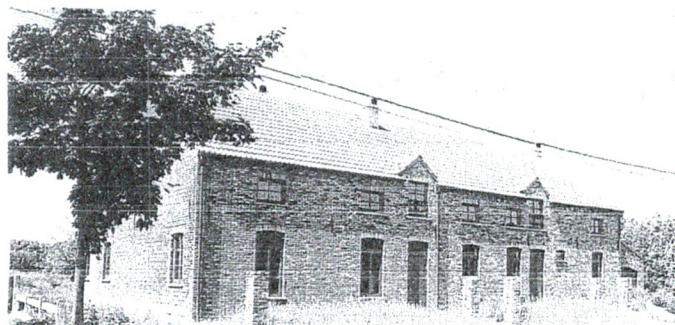
In de 16de eeuw waren de geheel stenen huizen nog zeldzaam. De wanden waren van vlechtwerk en leem of hout. Het dak bestond meestal uit stro of riet.

In het begin van de 19de eeuw waren de hutten nog steeds talrijk. Een grote verbetering trad pas in tijdens de tweede helft van de 19de eeuw.

De evolutie die plaatsvond in onze leefgemeenschap is dusdanig dat het aantal landbouwbedrijven gestadig afneemt. De sector kan in Zemst omschreven worden als een wankelende sector. De weinig jonge mensen die geïnteresseerd zijn in de boerenstiel en de daling van beschikbare landbouwgronden.

De boeren die met hun bedrijf stopten restaureerden of herbouwde hun hoeve.

Lange Ravestraat te Elewijt.

¹ Marc Alcide – 1994. Landbouw en vee telling gehouden te Zemst in opdracht van de Franse overheid in 1794.

² Ir. Van Nieuwenhuyze. Bronnen van de geschiedenis van de landbouw.

Stielen en Ambachten uit de vroegere tijd.

Colette Vanderbeken
december 2000

Het bestaan van een gemeenschap van boeren bracht met zich mee dat er ambachtslieden ontstonden en zich vestigden in de onmiddellijke omgeving.

In de eerste plaats **de smid** en **de wagenmaker**, ze werkten samen bij het vervaardigen van karren, kruiwagens, ploegen en werktuigen. De smid was ook hoefsmid, hij voorzag de paarden van hoefijzers en de varkens van ringen in de snuit (om het omwoelen van de stal – vroeger de straten te beletten).

De maalder kwam vlug deze twee vervoegen, een windmolen op de hoogte of een watermolen bij de rivier.

De molenwieken gaven aan de dorpingen doorzicht in de gebeurtenissen in het dorp. Als de wieken schuin stonden (St-Andrieskruis) gaf dit een rustdag aan. Een recht kruis betekende dat de maalder wachtte om graan te malen.

Te Zemst-Laar was een rosmolen, een molen in beweging gebracht door een paard.

De brouwer kwam pas later, want voordien brouwden de boeren voor hun eigen gebruik en voor degene die in hun huiskamer, die dienst deed als gelagkamer, kwamen bier drinken.

Zo ontstonden meestal de herbergen, die later als paddenstoelen uit de grond rezen en door de brouwers, die de dorpszaken in handen hielden en er hun afzet hadden, werden gepromoot.

En nog veel later deed **de bakker** zijn intrede in de dorpsgemeenschap. Vele hoeven hadden een gebouwen, het bakhuis, waar in de oven het brood gebakken werd. Wie geen oven had, ging bij een buur zijn brood bakken.

Naarmate het dorp zich uitbreidde kwamen er nieuwe ambachten, die voordien door de boer werden opgeknapt.

Zo kennen we: **de timmerman, de strodekker, de pottenbakker, de koperslager, de gareelmaker en andere...**

Het was de gewoonte dat **de kleermaker** van hoeve tot hoeve ging om het “*lapwerk*” te doen of een nieuw stuk te maken. Ook **de naaisters** zorgden voor het vervaardigen van kledingstukken.

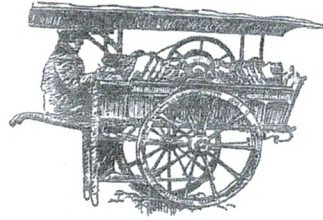
De pottbinders, de ketellappers (pottefers) en **de vertinners** verdienden hun kost op de straat. De kommen, teilen en ander gebarsten, of gebroken aarden vaatwerk werden door hen flink gebonden en vermaakt. Later verdween dit ouden aarden vaatwerk, om plaats te maken voor de ijzeren, en vooral de verlakte potten en pannen en met deze verdween het stieltje van de pottenbinder. Doch weldra doken de ketellappers en de vertinners op om het nieuw soort vaatwerk te herstellen.

Hun komst voor de kermis, was telkens een hele gebeurtenis in het dorp. Op de gemeenteplaats maakte ze een putje in de grond, om er een hoopje houtskool in te leggen. Het werd met stro in brand gestoken en aangewakkerd met een blaasbalg. Op een soort ring werd de vertinpot (lood en tin) neergezet, gesmolten en gezeten op een klein bankje togen

ze aan 't werk. Vooraf liepen ze al de huizen af om het te vertinnen of te herstellen keukengerief op te halen. Een hoop oud versleten of vervuilde vorken en lepels, potten en pannen en emmers zonder bodem, dat hersteld of vernieuwd werd.

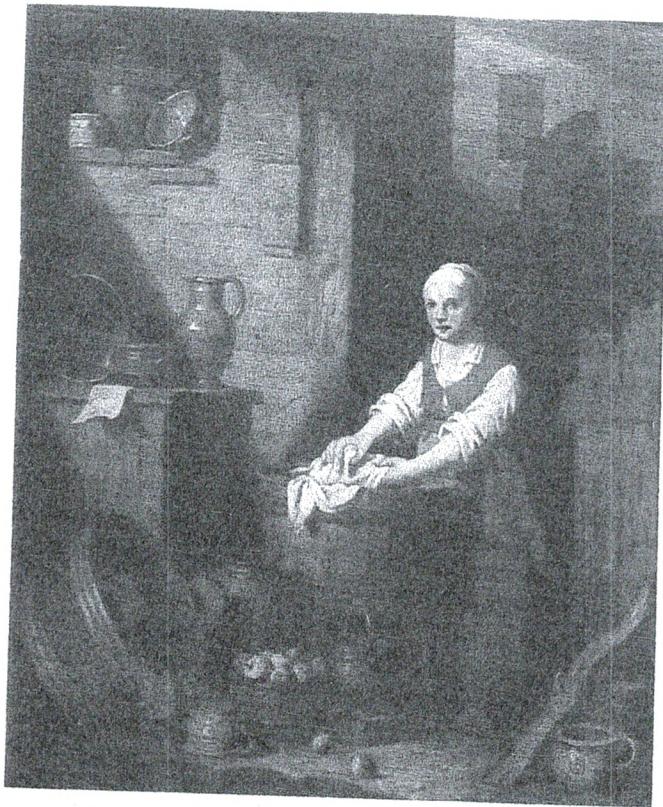
De zandboeren, die wit zand verkochten voor het versieren van de rood-stenen vloer en voor het schuren van de tinnen en koperen voorwerpen.

De Scharenslijpers¹ met hun stootkar, en de trappers om hun slijpsteen te bewegen. Deze karren waren soms mooi versierd, echte Juweeltjes.

De leurders met allerlei gebruiksvoorwerpen, naalden en garen enz...

Op grote hoeven had men **wasvrouwen**², die de linnenkas van proper linnen voorzagen. Ook een ganse reeks meiden en knechten, **stalknecht**, **paardenknecht**, **de koeier** en **de schaapherder**.

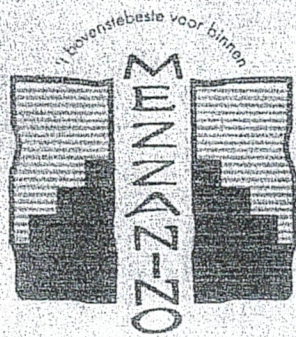
Jan Jozef Verhaghen (1726-1795) : «De Wasvrouw».

¹ Eigen Haard – K.C. Peeters

² Volkshuisraad in Vlaanderen – hoofdstuk XIII – Dr. J. Weyns

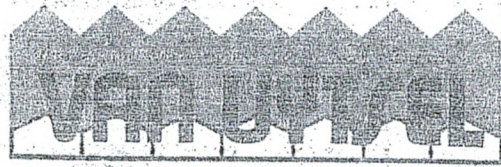
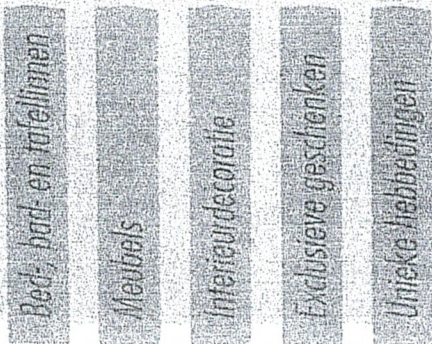

PERS en PUBLICITEIT

bij Tuincentrum Van Uytsel

Pierstraat 276 • 2550 Kontich
Industriezone Satenrozen
Tel. & Fax Mezzanino : 03/458 39 15

Pierstraat 276 • 2550 Kontich
Industriezone Satenrozen
Tel. 03/457 56 54 • Fax 03/457 78 24

OPENINGSUREN

Alle dagen, ook Zon- en feestdagen,

open van 9u00 tot 18u00

Maandag gesloten

KBC 733-1242323-74

BTW BE 448.920.156

Spinoy - Tombeur

Tervuursesteenweg 170
1981 HOFSTADE
Tel. 015 / 61 16 88

Assortiment:

*Duif- en pluimveevoeders
Honden- en kattenvoeding
Tuinartikelen en plantgoed
Pesticiden en meststoffen
Granen en zaden
Tuinhuisjes - Blokhutten
& Carpots*

Honden- en kattenvoeding van de merken:

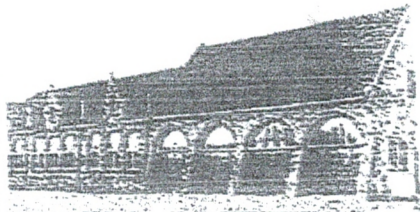
*ROYAL CANIN - DOKO - HENS
EUKANUBA - FOKKER - BENTO - BRAVO
HILLS - EUROPREMIUM*

BBL-BANK BRUSSEL LAMBERT

BANK EN VERZEKERINGEN

Tervuursesteenweg 740 Elewijt

d' Oude School Damstraat 49 1982 Zwart

D'OUDE SCHOOL IS ER VOOR IEDEREEN

**VERENIGINGEN, BEDRIJVEN, PRIVÉ-PERSONEN KUNNEN
D'OUDE SCHOOL HUREN VOOR CULTURELE ACTIVITEITEN :**

**CONCERTEN
TENTOONSTELLINGEN
VOORDRACHTEN
TONEEL**

**TEERFEESTEN
PERSONEELSFESTEN
SEMINARIES
PROMOTIEDAGEN**

**FAMILIEFEESTEN
HUWELIJKEN
RECEPTIES**

VOOR ALLE INLICHTINGEN:

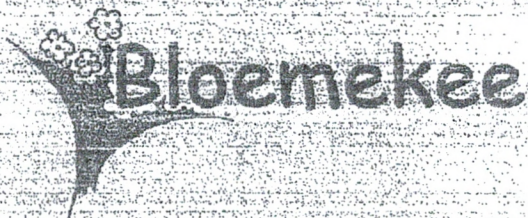
**BESCHIKBARE DATA
VERHURINGSPRIJZEN
MODALITEITEN**

KAN U TERECHT:

**MARC MERTENS
KETELVELDWEG 3
1982 WEERDE**

TEL EN FAX 015/61 59 44

Klantenkaart

Brusselsestwg 41 a
B-1980 Zemst
Tel./Fax 015 6103 47

Openingsuren

Zondag 10.00 u tot 15.00 u

Dinsdag 13.00 u tot 18.30 u

Woensdag tot zaterdag

10.00 u tot 12.30 u

en van 13.30 u tot 18.30 u

Maandag gesloten

*meubelen en
algemene schrijnwerkerij*

GUNS

- Ramen & Deuren
- Rolluiken
- (muur)kasten op maat
- Plafond in hout
- ...

Elwijfsesteenweg 10,

Tel. + Fax :

1980 Eppegem

015/61.22.12

ROBIJN

HUMBEEKSEBAAN 186 - ZEMST-LAAR

Tel: 015/ 33.93.54

DYNASTIESTRAAT 78 - Elewijt

Tel: 015/ 34.05.44

RESTAURANT - PIZZERIA

Barino

Tel.: 015/61 58 73

Tervuursersleeweg 694 - 1982 Zemst-Elewijt

Boekhandel ROGER

Dag- en weekbladen

Lotto

Foto's

Veldstraat 7 - 1982 Elewijt - Tel.: 015/ 61 45 40

Centrale verwarming

Steppeke 25 - 1981 Hofstade
☎ 015/ 61 00 26

* INSTALLATIE CENTRALE VERWARMING
GAS - MAZOUT
Gratis en vrijblijvend prijsophaal

* VERVANGEN KETELS - BRANDERS - BOILERS
gas - mazout - elektriciteit

* REINGEN EN AFSTELLEN VAN MAZOUT - EN GASKETELS
met wettelijk attest

* DEPANNAGE EN ONDERHOUD
7 dagen op 7
Alle merken branders en ketels

Meer dan 20 jaar ervaring

Garage Dierickx bvba

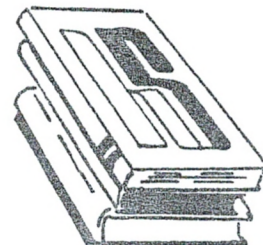
**zibro
kamin**

verplaatsbare kachels

Tervuursesteenweg 58
Hofstade-Zemst

Tel.: 015/ 41 90 97

Het Streekboek bvba
Vrasenestraat 109
9100 NIEUWKERKEN-WAAS
Tel. 03/777.75.58 - Fax 03/766.44.82
e-mail: hetstreekboek@busmail.net

Eerder verschenen streekboeken – nog beperkt te koop:

- Lennik, focus op verleden en heden (1100 BEF)
- Evere vroeger / jadis (1450 BEF)
- Van lakenweverij tot kantwerk en wandtapijten (1495 BEF)
- Wemmel (950 BEF)
- Drogenbos een dorp / un village (950 BEF)
- Kleine encyclopedie van Groot-Zemst (995 BEF)
- Anderlecht beelden van toen (950 BEF)
- Londerzeel – zo was het vroeger (995 BEF)
- Bouwel in de voorbije 100 jaar (1395 BEF)
- Lissewege bezocht (995 BEF)
- 100 jaar Zeebrugge (995 BEF)
- Gids voor de zwinstreek (795 BEF)
- Het vroegere Putte en Beerzel (1100 BEF)
- Postkaarten vertellen over Hemiksem (995 BEF)
- Lebbeke beelden uit het verleden (1100 BEF)
- Beernem, mensen van te lande (1150 BEF)
- Gingelom, mijn dorp (1100 BEF)
- Linter, een wandeling door de 20ste eeuw (995 BEF)
- Een eeuw Oostendse postgeschiedenis belicht (1100 BEF)
- Scholen, beelden van toen (1100 BEF)
- De Haan opnieuw bekeken deel 2 (995 BEF)
- Sint-Pieters-Leeuw (1495 BEF)
- Van Vorsselaer tot Vorselaar (1150 BEF)
- Een beetje ruw maar oprecht, 100 jaar vissersparochie St.-Antonius – Oostende (995 BEF)
- Eindhout in de spiegel van de 20ste eeuw (1350 BEF)
- Herinneringen uit Rijmenam deel 2 (995 BEF)
- Kijk op Burst (995 BEF)
- Kijk op Erondegem (950 BEF)
- Vorst (Laakdal) in de jaren '30 en '40 (1100 BEF)
- Geetbets, Rummen, Grazen (950 BEF)
- Zwijnaarde eertijds en nu (995 BEF)

Bankrelaties:

KB 407-5034721-22
GB 293-0405530-28
DE VAD. 652-5701158-65
H.R. Sint-Niklaas 55.309
BTW BE 455.660.963

BESTEL NU – BETAAL NA ONTVANGST

GARENGENAAIDE BOEKEN MET HARDE KAFT!!!

Prijzen te vermeerderen met 120 BEF (per bestelling!) voor verzendingskosten.

